

Vrste populističkih stranaka u Europi: komparativna analiza

Šarić, Patrik

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:083659>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-29**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Patrik Šarić

Vrste populističkih stranaka u Europi: komparativna analiza

DIPLOMSKI RAD

Zagreb,
Lipanj 2023.
Sveučilište u Zagrebu

Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Vrste populističkih stranaka u Europi: komparativna analiza

Types of populist parties in Europe: A comparative analysis

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Goran Čular

Student: Patrik Šarić

Zagreb,

Lipanj 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Izjavljujem da sam diplomski rad „Vrste populističkih stranaka u Europi: komparativna analiza“, koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Goran Čular, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom učilištu te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16. - 19. *Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu*.

Patrik Šarić

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Definiranje populizma	3
3. Analiza tipologija populizma.....	7
3.1. Tipologija Margaret Canovan.....	7
3.2. Tipologija Šalaja i Grbeše.....	8
3.3. Tipologija Michaela Hameleersa.....	10
3.4. Tipologije drugih značajnih autora	12
3.5. DEMOS tipologija	14
4. Usporedba tipologija populizma	16
5. Reprezentativni slučajevi stranaka.....	20
6. Komparativna analiza populističkih stranaka	35
6.1. Analiza tematskih područja.....	35
6.2. Analiza deskriptivnih dihotomija.....	37
6.2.1. Inkluzivnost ili ekskluzivnost	38
6.2.2. Autoritarnost ili neautoritarnost	39
6.2.3. Jaki nativizam ili slabi nativizam	40
6.2.4. Radikalna demokracija ili urotnički populizam	41
7. Zaključak	43
8. Popis literature	45
Sažetak.....	50
Summary	51

1. Uvod

Populizam u javnom i znanstvenom diskursu predstavlja određenu enigmom kojom se ponekad ni najpouzdaniji politički znanstvenici i analitičari ne žele posebno baviti. Ovaj je pojam dobio važnost u Europi tijekom dvadesetog stoljeća, ali je njegova važnost posebno porasla nakon pada Sovjetskog Saveza i širenja demokratskih i liberalnih vrijednosti na kontinentu, kada je populizam počeo poprimati značajke relevantnog i aktualnog političkog pojma.

Niz autora, počevši od 80-ih godina prošloga stoljeća, uspjelo je dati brojne definicije populizma, kao i razraditi neke od najvažnijih čimbenika vezanih za ovaj fenomen. Međutim, upravo zbog činjenice da je fenomen populizma izrazito promjenjiv i raznovrstan pojam, u znanstvenoj literaturi teško se može naći jedna tipologija koja bi mogla biti aktualna, reprezentativna i sveobuhvatna. Stoga, temeljni cilj ovoga rada jest detaljno analizirati pojam populizma, prikazati niz aktualnih tipologija populizma te zaključno s tim odabrati i analizirati najrelevantniju i najrecentniju tipologiju populističkih stranaka. Naime, većina relevantnih radova vezanih za tipologije populističkih stranaka datiraju iz perioda ranih i kasnih 2000-ih godina. Problem takvih radova jest što oni ne mogu služiti kao reprezentativan uzorak za novonastale populističke stranke. Međutim, radovi autora kao što su Margaret Canovan, Cas Mudde te Paul Taggart zasigurno predstavljaju koristan i detaljan izvor informacija koji će biti od velikog utjecaja u ovome radu.

Vezano za dizajn istraživanja, rad će obuhvaćati dizajn velikog broja slučajeva u kojem će se najprije opisati pet tipologija različitih autora odnosno izvora, a zatim će se naglasak staviti na tipologiju Šalaja i Grbeše te posebice na DEMOS tipologiju 17 europskih populističkih stranaka, koja ujedno predstavlja najrecentniju i najrelevantniju tipologiju populizma danas. Upravo iz ovog razloga navedeni diplomski rad spada pod kategoriju komparativne tipološke analize.

U radu nastojim zaključiti zašto neke tipologije mogu biti relevantnije od drugih, te koji su to elementi koji čine neku tipologiju relevantnom. Stoga, temeljna dva istraživačka pitanja ovog rada glase: koje su sličnosti i razlike u tipologiji populističkih stranaka?; - i - je li populizam univerzalan fenomen ili se može razlikovati prema više tipova populizma? Na ova istraživačka pitanja odgovorit će se analizom primarnih podataka poput stranačkih dokumenata, strategija, službene statistike i slično. Nadalje, sekundarni izvori podataka poput raznih znanstvenih članaka, knjiga i internetskih stranica također će poslužiti u

oblikovanju ovoga rada, što će u konačnici pomoći pri opisivanju jasne i strukturirane tipologije populističkih stranaka. Navedeni izvori podataka bit će prvenstveno kvalitativne tekstualne prirode, ali će se upotrijebiti i određeni broj grafova i tablica.

Nadalje, teorijsko-konceptualni okvir ovog diplomskog rada nalaže navođenje određenog teorijskog polazišta odnosno teze rada, a ono glasi: Populizam nije nužno samo antiestablišmentski pokret, već u svom korijenu sadrži elemente koji se razlikuju između više tipova populizma.

Rad će se sastojati od sedam zasebnih cjelina. U poglavlju naziva „Definiranje populizma“ nastoje se opisati neke od najvažnijih teorija i definicija populizma, a sve to služeći se trima pitanjima koja čitatelja uvode dublje u sam rad. Treća cjelina „Analiza tipologija populizma“ temelji se na detaljnoj i preciznoj analizi pet odabranih tipologija populizma različitih autora. Četvrto poglavlje „Usporedba tipologija populizma“ predstavlja pregled dviju najvažnijih tipologija korištenih u radu te ukratko objašnjava temeljne karakteristike po kojima se navedene tipologije razlikuju. Nadalje, cjelina „Reprezentativni slučajevi stranaka“ odnosi se na kvalitativni tekstualni i tablični prikaz reprezentativnih populističkih stranaka dviju temeljnih tipologija rada, autora Šalaja i Grbeše te DEMOS projekta. „Komparativna analiza populističkih stranaka“ predstavlja šesto poglavlje rada, a u ovome dijelu provodi se komparativna analiza 17 europskih populističkih stranaka, temeljena na istraživanju provedenom od strane DEMOS projekta. Nakon ovoga poglavlja slijede „Zaključak“ te „Popis literature“ u kojemu će na pravilan način biti iznesena sva literatura korištena za pisanje rada. Rad će završiti sažetkom na hrvatskom i engleskom uz navođenje ključnih riječi.

2. Definiranje populizma

Kako bi se ušlo u detaljnu analizu tipologija populizma, što ujedno predstavlja i temeljnu zadaću ovoga rada, nužno je odgovoriti na par pitanja vezanih za navedeni pojam. Osnovna pitanja koja se postavljaju u ovom dijelu rada glase:

Što je to populizam i kako ga se najbolje može definirati?

Je li populizam zaseban fenomen ili mora biti vezan za neku drugu ideologiju?

Je li populizam univerzalan fenomen ili se može razlikovati prema različitim tipovima populizma?

Prije svega, moramo uzeti u obzir kako populizam nije nešto što je nužno novo u političkom diskursu. Ovaj se pojam na političkoj i politološkoj sceni počeo upotrebljavati krajem 19. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama kao opis načela i djelovanja Narodne stranke (People's Party) (Šalaj, 2012: 23). U svojim počecima, populizam je stoga bio isključivo vezan za lijevi pokret u politici, gdje je služio kao oličenje borbe za prava seljaka i radnika te kritiziranja sustava koji bi pogodio interesima elita. Fenomen populizma proširio se europskim tлом nakon Drugog svjetskog rata, a sustavno bavljenje tim pojmom započinje tek 1960-ih godina (Šalaj, 2012: 24). Interes za pojmom populizma nastavlja se 1990-ih godina, kada u nizu europskih država jačaju politički pokreti koje analitičari označavaju kao desni populizam. Pritom jedan dio istraživača nastavlja tradiciju započetu 1960-ih godina i usredotočuje se na detaljne opise pojedinih populističkih pokreta, što rezultira zanimljivim studijama slučaja, ali bez pokušaja da se spoznaje stečene njima teorijski uopće. Suprotno tome, drugi dio istraživača nadovezuje se na studiju Margaret Canovan iz 1980-ih godina, polazeći od teze da populizam kao fenomen nije univerzalan pojam te da ne sadrži zajedničku jezgru. Ova studija nastojala je pokazati da je najviše što istraživači mogu napraviti izrada tipologije populističkih pokreta (Šalaj, 2012: 25).

Kao što je već spomenuto, definicija populizma se zbog kompleksnosti pojma razlikuje od autora do autora. Stoga, ovaj dio rada obilježit će niz različitih autora i njihovih teorija vezanih za fenomen populizma. Ova metoda odabrana je kako bi se u nastavku rada uzela jedna definicija populizma oko koje postoji određeni konsenzus, što će biti potrebno kako bi se moglo prijeći na tipologije istog.

Počevši s jednim od najutjecajnijih autora na temu populizma u zadnja dva desetljeća, Danielle Albertazzi i Duncan McDonnell kreirali su vlastitu definiciju populizma koja glasi:

„Populizam je ideologija koja suprotstavlja jedinstven i moralan narod elitama i opasnim drugima koji zajedničkim snagama suverenom narodu oduzimaju (ili pokušavaju oduzeti) njegova prava i vrijednosti“ (Albertazzi i McDonnell, 2008: 3). Ovdje autori definiranju populizam kao ideologiju te navode kako su njegova pojava i rast u Zapadnoj Europi prvenstveno reakcija na neuspjeh tradicionalnih stranaka da u očima birača adekvatno odgovore na niz različitih fenomena, kao što su ekonomska i kulturna globalizacija, brzina europskih integracija, imigracija, korupcija elita i slično. Sličnu definiciju nudi i Francis Fukuyama, koji navodi kako je uspon populizma potaknut globalizacijom i posljedičnim povećanjem nejednakosti u bogatim zemljama (Fukuyama, 2019, cit. prema Bergh i Kärnä, 2020: 51). Autori u knjizi *Populists in Power* (Albertazzi i McDonnell, 2018: 3) objašnjavaju kako je populizam okarakteriziran vjerom u narodnu mudrost i vrlinu, odbacivanjem tradicionalnih političkih elita i njihovih institucija te sklonosti izravnim oblicima demokracije.

Nadalje, argentinski politički teoretičar i filozof Ernesto Laclau definira populizam kao „oblik političkog diskursa“ koji konstruira političku granicu između naroda i tzv. „establišmenta“ (Laclau, 2005: 37). S druge strane, Chantal Mouffe, belgijska politička teoretičarka i dugoročna partnerica već spomenutog Ernesta Laclaua, karakterizira populizam kao „politički projekt koji ima za cilj stvoriti novi oblik kolektivnog identiteta, temeljen na mobilizaciji 'popularnog' identiteta protiv elita koje se vide kao uzurpatori narodnog suvereniteta“ (Mouffe, 2018: 4). Definicije populizma kreću se i od shvaćanja Johna Judisa koji tvrdi da populizam „nije ideologija, već politička logika“ (Judis, 2016: 11), Michaela Kazina koji ga naziva oblikom političkog jezika (Kazin, 1995: 1) pa sve do već spomenutog Ernesta Laclaua koji govori o populizmu kao retorici i načinu artikulacije (Laclau, 2005: 34, cit. prema Kulenović, 2021: 325). Navedene definicije i teorije raznih autora govore nam o tome da se populizam može gledati i analizirati iz raznih perspektiva te da ne postoji univerzalna definicija istog. Prema prikazanim definicijama vidljivo je kako je pri definiranju pojma populizma prisutan niz čimbenika, međutim, „u novijoj literaturi postoji suglasnost oko najmanje dvije karakteristike koje su ključne za ovaj pojam, a to su: snažan fokus populističkih vođa na 'narod' i implicitno ili eksplicitno upućivanje na neku protivničku skupinu u društvu (najčešće političku elitu) protiv koje se narod suprotstavlja“ (Deiwiks, 2009: 1).

Danas, u akademskoj zajednici ipak postoji određen konsenzus oko definiranja pojma populizma. Autori koji su najzaslužniji za kreiranje ove definicije zasigurno su nizozemski politolog Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser te Paul Taggart. Cas Mudde u svojoj knjizi *The Populist Zeitgeist* nudi minimalističku definiciju populizma gdje definira populizam kao

„tankocentričnu ideologiju koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine, običan narod i korumpiranu elitu, i tvrdi da bi politika trebala biti izraz volje naroda odnosno *volonté générale*“ (2004: 543).¹ Mnoštvo autora u akademskoj zajednici kao što su Mény i Surel (2000; 2002), Taggart (2000;2002), Albertazzi i McDonnell (2008) dijele slične ili gotovo identične definicije populizma, što je dovelo do općeg konsenzusa po pitanju definiranja ovoga pojma. Ovdje se mora istaknuti kako je problem populizma taj što se navedeni fenomen konstantno mijenja te je neusporedivo drugačiji nego što je bio 60-ih godina prošloga stoljeća. Upravo zbog tog razloga, ključno je navesti i objasniti zajedničke elemente populizma oko kojih se većina autora odnosno teoretičara slažu.

Osnovni temelj gotovo svake populističke stranke jest snažni karizmatički vođa koji instinktivno zna što narod želi. Prema Canovan, „populistička politika nije obična, rutinska politika. Ona pokretu daje revolucionarni ili preporodni motiv i zbog toga nastaje tendencija da se prema karizmatičkom vođi izražavaju pojačane emocije“ (Canovan, 1999: 6, cit. prema Albertazzi i McDonnell, 2008: 5). Idući element koji je zajednički gotovo svim populističkim strankama jest koncept naroda odnosno *The People*. Autori Mudde, Akkerman i Zaslove (Mudde, 2013: 4) spominju kako „populisti definiraju narod kao srž i srce demokracije. Narod se ne promatra samo kao suveren, već i kao homogen, čist i čestit. Narod predstavlja okosnicu društva; ono je tiha većina koja čini osnovu dobrog društva“ (Albertazzi i McDonnell, 2008; Mény i Surel, 2002; Mudde, 2002; Zaslove, 2008). Još bolji naziv za narod odnosno *The People* upotrebljavaju autori Taggart (2002) i Mudde (2004) koji ga nazivaju *Heartland* tj. srcem zemlje. Posljednji element koji je zajednički gotovo svim populističkim pokretima jest suprotstavljanje naroda eliti, odnosno onima koji ugrožavaju čistoću i jedinstvo suverenog naroda. Na elitu ili na „druge“ se gleda kao na zlo, dok se na narod gleda kao na nešto dobro. Ova razlika između dobra i zla ili čistog i pokvarenog, bitna je razlika i esencijalno obilježje populizma, čiji se populistički koncept naroda razlikuje od koncepta naroda *mainstream* stranaka. Sličnu definiciju navode i Mény i Surel koji imenuju tri temeljne i osnovne karakteristike populizma: ljudi (koji su od najveće važnosti), izdaja naroda od strane elita zlouporabom moći, korupcijom itd. te vraćanje primata naroda, odnosno zamjena elita na čije mjesto moraju doći novi lideri (populisti) koji bi djelovali za dobrobit naroda (Mény i Surel, 2000; 2002: 13).

¹ Mudde također ima jedinstven pogled na fenomen populizma gdje navodi da iako populizam može biti prijateljski demokraciji, on nije nužno antidemokratski. Populizam je prema njemu i Fareedu Zakariji oblik „neliberalne demokracije“ ili demokratskog ekstremizma.

Nakon što se temeljno odgovorilo na prvo pitanje ovoga dijela rada, potrebno je odgovoriti ili pobliže objasniti drugo i treće pitanje. Vezano za pitanje je li populizam zaseban fenomen ili mora biti vezan za neku drugu ideologiju, odgovor se može pronaći u djelu Bojana Bugarića (2019) *Could Populism Be Good for Constitutional Democracy?*, kao i u brojnim drugim djelima već spomenutih autora. Naime, autor u svome radu koristi zanimljivu metaforu koja glasi *Populism is Janus-faced*. Ovom metaforom želi se istaknuti kako ne postoji samo jedan oblik populizma, već više različitih varijanti, od kojih svaka ima duboko različite političke posljedice. Populizam uvijek koegzistira s nizom različitih „domaćinskih“ ili *host* ideologija, koje značajno utječu na to kakvog će utjecaja populizam imati na demokraciju. Jednom kada se spoji populistički diskurs sa „domaćinskom“ ili *host* ideologijom, očit je mnogo kompliciraniji obrazac međudnosa između populizma i demokracije, kao i različiti utjecaji koje populizam može imati na konstitucionalizam i vladavinu prava (Bugarić, 2019: 41). Gotovo identičnu definiciju navode Taguieff (Taguieff, 2002: 84) te Albertazzi i McDonnell, koji tvrde kako je populizam vrlo kompatibilan „ne samo s bilo kojom političkom ideologijom (lijevom ili desnom, reakcionarnom ili progresivnom, reformističkom ili revolucionarnom) i bilo kojim ekonomskim programom (od državnog planiranja do neoliberalnog), već i s različitim društvenim osnovama i različitim tipovima režima“ (Albertazzi i McDonnell, 2008: 4-5). Nadalje, budući da je prema Casu Muddeu populizam tankocentrična ideologija, ona rijetko postoji sama za sebe te se uglavnom veže za druge ideologije u rasponu od neoliberalizma, radikalne desnice pa sve do socijalizma (Mudde, 2013: 3-5).

Što se tiče odgovora na treće pitanje ovoga dijela rada, koje glasi: Je li populizam univerzalan fenomen ili se može razlikovati prema različitim tipovima populizma?, treba se spomenuti kako je ovo ujedno i jedno od važnijih pitanja cjelokupnog diplomskog rada, uz drugo navedeno istraživačko pitanje. Odgovor na treće pitanje upotpunjavat će se tokom čitavog rada te će se dokazati analizom raznih tipologija drugih autora, ali i u konačnici opisom i tumačenjem DEMOS tipologije, kao temeljne tipologije ovoga rada.

3. Analiza tipologija populizma

Zadatak ovoga dijela rada jest navesti niz tipologija novih ili već spomenutih autora te objasniti značaj koje one imaju u znanstvenoj literaturi. Za početak, određene tipologije koje će se analizirati dolaze iz različitih povijesnih razdoblja te stoga, neke od njih odražavaju aktualnost svojega doba, no njihovo analiziranje će doprinijeti razjašnjavanju i elaboriranju koncepta populizma danas. Tipologije koje će se analizirati su: tipologija Margaret Canovan iz 1981. godine, tipologija Šalaja i Grbeše iz 2018. godine, tipologija Michaela Hameleersa iz 2018. godine, kombinacija tipologija autora poput Casa Muddea, Chantal Mouffe, Jana-Wernera Müllera te ujedno i najaktualnija tipologija DEMOS istraživanja iz 2020. godine.

3.1. Tipologija Margaret Canovan

Kada se govori o pojmu populizma i njegovoj tipologiji, neizbježno je spominjanje jedne od najvažnijih autorica na temu populizma, a to je Margaret Canovan. Canovan je zaslužna za kreiranje studije koja će zauvijek promijeniti tijek istraživanja pojma populizma te čija će definicija populizma i njegova tipologija brojnim autorima poslužiti kao odskočna daska u ovom polju znanstvenog istraživanja. Tipologija koju autorica navodi nije nužno najaktualnija, međutim, sadrži elemente koji su relevantni za fenomen populizma čak i danas. U jednom od njenih najutjecajnijih dijela *Populizam* iz 1981. godine, autorica razlikuje dva temeljna tipa populizma: agrarni populizam i politički populizam. Agrarni populizam povezan je s ruralnim ili poljoprivrednim društvima te je često ukorijenjen u osjećaju ogorčenosti ili protivljenju urbanim elitama i centraliziranim strukturama moći. Agrarni populisti obično zagovaraju politiku koja ide u korist poljoprivrednicima i ruralnim zajednicama, poput protekcionističke trgovinske politike ili raznih poljoprivrednih subvencija te također mogu biti sumnjičavi prema vladi i podržavati decentralizaciju i lokalizam (Canovan, 1981: 126-135). S druge strane, politički populizam povezuje se s industrijskim ili urbanim društvima i često je usmjeren na pitanja ekonomske nejednakosti i socijalne pravde. Politički populisti obično zagovaraju politiku koja koristi radničkoj ili srednjoj klasi, poput progresivnog oporezivanja, zaštite prava radnika i raznih programa socijalne skrbi. Ovaj tip populista, poput onog prvog, može biti kritičan prema elitama i podržava izravnu demokraciju, kao i sudjelovanje naroda u politici (Canovan, 1981: 260-288). Canovan ovdje primjećuje kako obje vrste populizma dijele zajedničko protivljenje etabliranim elitama i želju da zastupaju interese običnih ljudi.

Međutim, navedeni se tipovi populizma razlikuju po pitanju svojih društvenih baza, političkih preferencija te odnosa prema demokraciji.

Nadalje, kako bi još preciznije objasnila svoju definiciju, Margaret Canovan imenuje sedam podtipova populizma koji su raspoređeni u dvije grupe. U grupi agrarni populizam autorica navodi tri podtipa: farmerski populizam, seljački pokreti te intelektualni agrarni socijalizam. S druge strane, u grupu politički populizam navode se još četiri podtipa: populistička diktatura, populistička demokracija, reakcionarni populizam te populizam političara.

Margaret Canovan, kao razlog navođenja ove tipologije objašnjava u rečenici „jedna stvar koju postojeća literatura razjašnjava jest da ne možemo sve slučajeve populizma svesti na jednu jedinu definiciju ili pronaći jednu bit iza svih ustaljenih uporaba tog pojma“ (Canovan, 1981: 7). Zaključno, tipologija Margaret Canovan možda ne predstavlja najaktualniji izvor za definiranje tipova populizama, međutim, s obzirom da je nastala prije 42 godine, zasigurno je utjecala na oblikovanje našeg razumijevanja populizma kao političkog fenomena te ostavila trag na znanstveno istraživačkoj sceni.

3.2. Tipologija Šalaja i Grbeše

Druga tipologija koja će se analizirati bit će ona od Šalaja i Grbeše, koja je jako dobro objašnjena u njihovoj knjizi *Dobar, loš ili zao?* iz 2018. godine. Autori u svojoj podjeli populizam dijele na tri temeljna tipa: lijevi, centristički i desni. Uz tri tipa populizma spominju se i izuzetci: „pritom, uz neke od navedenih tipova vezani su i određeni granični, sporni slučajevi, to jest stranke oko čije kategorizacije ne postoji suglasnost istraživača“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 121).

Počevši s analizom lijevog tipa populizma, on je obilježen pozitivnim referiranjem na narod i općenitim političkim antielitizmom. Nadalje, osim poštenog naroda i korumpirane elite, kod populista se jako često javlja i pozitivno vrednovanje instrumenata izravne demokracije te koncept „opasnih drugih“ (Grbeša i Šalaj, 2017: 325-334). Ovaj koncept može uključivati razne seksualne, vjerske i etničke manjine, kao i poduzeća i određene međunarodne ili međuvladine organizacije poput Europske unije, Sjevernoatlantskog saveza i Ujedinjenih naroda. EU kao „opasne druge“ često percipiraju lijevo i desno orijentirani populisti dok oni centristički nemaju takvu kategoriju (Grbeša i Šalaj, 2018: 63; 2017: 333). U lijevom tipu populizma razumijevanje naroda inkluzivne je naravi, stoga koncept „opasnih drugih“ nije

prisutan na horizontalnoj razini, već među bankarskim i drugim elitama. Također, autori kao glavnu reprezentativnu stranku ovog tipa navode grčku Syrizu (Grbeša i Šalaj, 2018: 121). Međutim, ovom strankom će se nešto kasnije baviti kada se budu analizirale pojedinačne stranke za svaku navedenu vrstu populizma.

Drugi tip populizma kojeg autori analiziraju jest centristički populizam. Ovaj oblik populizma karakterizira dva konstitutivna obilježja, a to su pozitivno referiranje na narod i difuzni antielitizam (Grbeša i Šalaj, 2018: 125). S druge strane, kod ovog oblika populizma nije zastupljen koncept već navedenih „opasnih drugih“ ni na vertikalnoj ni na horizontalnoj razini. Ovo znači da se centrističke populističke stranke ne suprotstavljaju predstavnicima manjina, medijskim akterima pa čak ni drugim strankama, već političkim elitama koje optužuju za korupciju i rušenje životnih uvjeta samih građana. Centristički populizam kao takav uglavnom ne koristi ni nacionalističku ni protukapitalističku retoriku, stoga opravdano nosi naziv populističkog predstavnika „centra“. Kao stranku predstavnicu ovog tipa populizma autori navode talijanski Pokret pet zvjezdica, stranku koju predvodi kontroverzni Beppe Grillo (Grbeša i Šalaj, 2018: 125-126). Nadalje, autori se dotiču i graničnih slučajeva centrističkog populizma te ovdje spominju slovensku Stranku modernog centra, španjolske Građane te francuskog predsjednika Emmanuela Macrona. Ovi politički akteri u svojim govorima manju pozornost pridaju samom narodu, a više kritiziraju elite koje obnašaju vlast. Stoga, one su definirane kao granični slučajevi centrističkog populizma ili kao antiestablišmentske reformske stranke (Grbeša i Šalaj, 2018: 129).

Posljednji tip populizma je ujedno i onaj najčešći na europskom kontinentu, a to je desni populizam. Desni populizam definiran je kao ujedno i najkompleksniji te onaj s najviše političkih stranaka. „Kao i kod ostalih oblika populizma, i u slučaju desnog imamo prisutno pozitivno referiranje na narod te difuzni politički anti-elitizam. No, za razliku od lijevog populizma koji svoje 'opasne druge' uglavnom traži u vertikalnom aspektu, ideja naroda kod desnog populizma više je ekskluzivistički usmjerena, pa se tako osim „opasnih drugih“ na vertikalnoj, pojavljuju i 'opasni drugi' na horizontalnoj razini“ (Grbeša i Šalaj, 2018: 126). Ovo podrazumijeva isključivanje određenih skupina stanovništva iz njihove definicije naroda. Pod terminom „opasni drugi“ desničarski populistu uglavnom stavljaju razne etničke, religijske i seksualne manjine, kao i imigrante. S obzirom da najviše populističkih stranaka i aktera pripada ovom tipu populizma, logično je za zaključiti kako se sve stranke, koje će se kasnije prikazati u tablici, ne mogu poistovjetiti u svim elementima sociokulturne, ekonomske ili neke druge karakterizacije. Ovo još jednom pokazuje koliko je fenomen populizma kompleksan i

različito koncipiran pojam te koliko je izazovno predstaviti jednu tipologiju koja će biti reprezentativna za sve populističke stranke.

3.3. Tipologija Michaela Hameleersa

Treća tipologija koja će se obrađivati jest ona od manje poznatog autora Michaela Hameleersa, koji je ujedno i docent političke komunikacije na Amsterdamskoj školi za komunikacijska istraživanja (ASCoR) u Nizozemskoj. Njegova istraživanja bave se temama poput populizma, afektivne polarizacije, dezinformacija te korektivnih informacija. Njegov rad *A typology of Populism: Toward a Revised Theoretical Framework on the Sender Side and Receiver Side of Communication* iz 2018. godine, poslužit će kao dodatan izvor informacija po pitanju populizma te kao još jedan relevantni prikaz tipologije iz jedne drugačije perspektive. Michael Hameleers u ovom članku „nastoji poboljšati razumijevanje populizma u trenutnom društvu pod utjecajem medija istražujući ne samo različite dimenzije populizma, već i platforme na kojima se populizam izražava“ (Hameleers, 2018: 2172). On uvodi pojmove komunikacijskog pošiljatelja (novinarski populizam putem medija) i komunikacijskog primatelja (okviri populističke interpretacije) te „arenu“ u kojoj dolazi do spajanja jedne i druge strane (populistička masovna samokomunikacija) (2018: 2171-2174). Cilj ovog nastojanja je razumjeti kako se populizam odvija u trenutnom medijskom okruženju velikog izbora i korisnika, gdje se perspektive pošiljatelja i primatelja spajaju na platformama društvenih medija. Iako je veliki dio ovog rada prvenstveno vezan za novinarsku ili komunikacijsku sferu, tipologija koju autor predstavlja razlikuje se od ostalih, stoga ju je potrebno i navesti. Kao i kod autora Šalaja i Grbeše te brojnih drugih poput Canovan (1999), Muddea i Kaltwasser (2017), Michael Hameleers definira populističke pojmove preko vertikalnih i horizontalnih odnosa. Vertikalni odnosi prema tome su ekskluzivni i usmjereni prema elitama dok su horizontalni oni odnosi unutar same grupe ili naroda.

Stoga, krenuvši s tipologijom vezanom za vertikalne, ekskluzivističke odnose, autor navodi četiri tipa populizma ili populističke komunikacije: antiestablišment populizam, populizam anti-ekonomskih elita, *anti-experts* populizam te *antimedia* populizam. U ova četiri tipa populizma glavni neprijatelj „običnog naroda“ su elite koje se optužuju da se drže samo svojih interesa, bilo to političkih, ekonomskih ili kulturnih. „Ekstremno bogati“ ili najbogatija manjina ovim je putem predstavljena kao prijatnija običnim i marljivim građanima (Hameleers, 2018: 2174-2175).

Antiestablišment populizam označava vertikalni odnos između ljudi i pogrešno uspostavljenog političkog poretka (Jagers i Walgrave, 2007, cit. prema Hamelers, 2018: 2175). Slijedeći definiciju ove vrste populizma, političari na vlasti okrivljuju se da ne žele ili ne mogu zastupati volju običnih građana. Uspostavljeni politički poredak optužuje se da djeluje samo u ime vlastitih interesa te su političke elite posljedično postavljene kao obmanjujući, korumpirani neprijatelj.

Populizam antiekonomske elite naglasak stavlja na protivljenje naroda elitama koje ugrožavaju prvenstveno materijalne interese običnih građana. U ovu kategoriju populista spadaju velike korporacije, banke i menadžeri, koji su okrivljeni za uskraćivanje običnim građanima ono što oni zaslužuju (Elchardus i Spruyt, 2016: 117, cit. prema Hamelers, 2018). Autor naglašava kako je ovaj tip populizma posebice prisutan u zemljama Južne Europe koje su iskusile teške posljedice ekonomske recesije (Ramiro, 2017: 108-126; Roodujin, 2017: 351-365). Korištenjem vlastitih metoda i slijedeći vlastite ekonomske interese, ekonomske elite produbljuju jaz između bogatih i siromašnih.

Treći tip populizma na vertikalnoj razini je *anti-expert* populizam. Kako samo ime govori, ovaj tip populizma povezuje se s optuživanjem raznih stručnjaka i znanstvenika za oslanjanje na netočne analize važnih društvenih pitanja. Također, pretpostavlja se kako su obični građani upućeniji i sposobniji za rješavanje brojnih društvenih i ostalih problema unutar države. Ovakav diskurs često je vidljiv u izravnoj komunikaciji populističkih političara na društvenim mrežama, gdje oni osporavaju činjenice koje iznose stručnjaci iz raznih područja. (Hamelers, 2018: 2175). Primjer političara „populista“ ovog tipa navode se Donald Trump, Marine le Pen, Geert Wilders i drugi

Posljednji oblik populizma na vertikalnoj razini tiče se *anti-media* populizma. Ovim tipom populizma tradicionalni se masovni mediji prikazuju kao nepouzdan izvor informacija koji bi trebao, ali ne želi predstavljati obične ljude i njihove potrebe. Već spomenuti Donald Trump i Geert Wilders putem izravne komunikacije na Twitteru često su pripisivali krivicu određenim medijima za širenje „lažnih vijesti“ u društvu (Hamelers, 2018: 2175).

Kao druga velika grupa populizama navode se populizmi temeljeni na horizontalnim odnosima, a to su: populizam nadmoći unutar grupe (*In-group superiority populism*), ekskluzivni populizam te šovinistički populizam socijalne države ili države blagostanja (*Welfare state chauvinist populism*). Ukratko, populizam nadmoći unutar grupe naglašava kako su strane tradicije, religije i kulture inferiorne u odnosu na vlastite tradicije domaćinskog

naroda. Unutarnja skupina unutar države u ovom tipu ima tendenciju markirati tradicije vanjske skupine kao zaostale i opasne te pritom nastojati izolirati ili omalovažavati iste. Ekskluzivni populizam izrazito je sličan populizmu nadmoći unutar države, samo što on ne diskriminira samo manjinske tradicije, kulture ili religiju, već krivi i druge društvene skupine, poput imigranata, za probleme koji su nastali u državi. S obzirom da se za određene vanjske skupine ljudi smatra kako prijete zamišljenoj zajednici ljudi, treba ih se u potpunosti ukloniti iz populističkog središta. Zaključno, šovinistički populizam države blagostanja snažno je povezan s ekskluzivnim populizmom zbog svog definiranja manjinskih društvenih skupina. Osnovna ideja ovog tipa populizma jest da je društvo podijeljeno na dobre i loše ljude te da dobri ljudi marljivo rade i plaćaju porez dok tražitelji azila dolaze u državu samo kako bi profitirali od resursa koje su zaradili domaći građani (Hameleers, 2018: 2176-2177).

3.4. Tipologije drugih značajnih autora

U ovom dijelu teksta ukratko će se navesti tipologije nekih autora koje nisu bile dovoljno raščlanjene ili oblikovane kao prethodne, ali koje su jednako korisne za ovaj rad jer sadrže elemente nužne za stvaranje jedinstvene tipologije populizma.

Počevši s definicijom Bojana Bugarića, populizam je kameleonski pojam koji se prilagođava bojama svoje okoline. On nema temeljnih vrijednosti i ima vrlo tanku ideologiju. Stoga, postoji nekoliko prilično različitih varijanti populizma: agrarni, socioekonomski, ksenofobni, reakcionarni, autoritarni i progresivni (Bugarić, 2019: 44).

Chantal Mouffe u svojoj knjizi *For a Left Populism* (2019) predlaže tipologiju populizma koja se temelji na njegovom odnosu s demokracijom. Ona tvrdi da postoje dvije glavne vrste populizma: „autoritarni“ populizam, koji nastoji zamijeniti liberalnu demokraciju autoritarnim režimom te „radikalno demokratski“ populizam, koji nastoji produbiti demokraciju širenjem sudjelovanja običnih ljudi u procesima donošenja odluka (Mouffe, 2019: 18).

Jan-Werner Müller, njemački politički filozof i povjesničar, u svojoj knjizi *What is Populism* (2016) predlaže tipologiju populizma koja se temelji na njegovim antipluralnim tendencijama. On navodi dvije temeljne vrste populizma: inkluzivni populizam, koji nastoji proširiti definiciju naroda na marginalizirane skupine, i ekskluzivni ili isključivi populizam, koji nastoji isključiti određene skupine ljudi (kao što su imigranti ili druge vjerske, etničke i slične manjine) iz definicije naroda (Müller, 2016: 49).

Već spomenuti Ernesto Laclau u svojoj knjizi *On Populist Reason* (2005) navodi tipologiju populizma koja razlikuje različite vrste populističkih pokreta na temelju njihove artikulacije ili definicije „naroda“. Tvrdi kako postoje dvije glavne vrste populizma: „tanki“ populizam, koji ljude definira isključivo negativno (tj. kao one koje sustav isključuje ili marginalizira), i „debeli“ populizam, koji ljude definira pozitivno (kao kohezivnu skupinu sa zajedničkim vrijednostima i interesima) (Laclau, 2005: 72-74).

Zaključno, Cas Mudde kao možda najvažniji autor na temu populizma, u svojoj knjizi *Populism: A Very Short Introduction* (2017: 40-75) razvija tipologiju populizma koja se temelji na dvije ključne dimenzije: prva dimenzija odnosi se na razinu populizma (nizak nasuprot visokom), a druga dimenzija odnosi se na tip populizma (tanak nasuprot debelog).

Prema razini populizma:

Niski populizam odnosi se na politički stil koji uključuje neke populističke elemente, poput obraćanja narodu ili kritike elite, ali ne prihvaća u potpunosti populizam kao ideologiju.

Visoki populizam odnosi se na politički stil koji u potpunosti prihvaća populizam kao ideologiju, stavljajući „volju naroda“ iznad svih ostalih razmatranja i često odbacujući legitimitet već uspostavljenih institucija.

Prema tipu populizma:

Tanki populizam (*Thin populism*) odnosi se na stil koji naglašava sukob između naroda i elite, ali ne daje nužno jasan ideološki okvir ili konkretne političke prijedloge.

Debeli populizam (*Thick populism*), s druge strane, karakterizira sveobuhvatnija ideologija koja nudi konkretne političke prijedloge i razrađeniju viziju uloge države. Koristeći ove dvije dimenzije, Mudde identificira četiri različite vrste populizma:

Populistička radikalna desnica: visoka razina populizma i debeli populizam usmjeren na nativizam, autoritarnost i anti-elitizam.

Populistička radikalna ljevica: visoka razina populizma i debeli populizam usmjeren na anti-kapitalizam, anti-globalizam i anti-elitizam.

Populistički konzervativci: niska razina populizma i debeli populizam usmjeren na tradicionalne vrijednosti, nacionalni identitet i ograničenu državnu intervenciju.

Populistički liberali: niska razina populizma i tanki populizam usmjeren na libertarijanizam, individualizam i ograničenu intervenciju države.²

3.5. DEMOS tipologija

Posljednja i najaktualnija tipologija koja će se analizirati u ovom, ali i završnom dijelu rada jest ona DEMOS projekta (*Democratic Efficacy and the Varieties of Populism in Europe*) – trogodišnjeg zajedničkog istraživačkog projekta, financiranog iz okvirnog programa EU Horizon 2020 te provedenog od strane 15 partnerskih institucija u Europi, koji ujedno uključuje i 10 znanstvenih disciplina. Projekt, koji je započeo u prosincu 2018., ima dva glavna cilja: bolje razumjeti populizam istraživanjem nedovoljno istraženih trendova u postojećoj znanstvenoj literaturi i doprinijeti rješavanju izazova populizma kroz inovativna i akcijska istraživanja. DEMOS istražuje fenomen populizma kroz prizmu demokratske učinkovitosti, a njihova ideja kombinira značajke stavova (politička učinkovitost), političke vještine, znanja i strukture demokratskih mogućnosti. Konkretno, DEMOS se bavi nedovoljno istraženim aspektima populizma na mikro, mezo i makrorazinama: njegovim sociopsihološkim korijenima, odgovorima društvenih aktera na populistički izazov i učincima populizma na upravljanje. DEMOS se ne fokusira samo na državnu politiku, već jednako tako i na perspektive građana, odnosno kako na njih utječe populizam i kako oni na njega reagiraju. Politički podzastupljene skupine i one na koje populistička politika cilja predstavljaju poseban fokus ovog projekta (DEMOS, 2020).

DEMOS istraživanje analizira pojam populizma putem četiri dihotomije. Prva dihotomija opisuje odnos inkluzivnog i ekskluzivnog populizma, gdje se u početku pravi razlika između desnog populizma koji je prevladao u Europi i lijevog populizma koji je češći u Latinskoj Americi. Druga dihotomija analizira odnos između autoritarnog naspram neautoritarnog populizma. Drugim riječima, analizira odnos populizma prema demokratskim institucijama. Ovdje, pod autoritarnim populizmom obično se navode desno orijentirane stranke, ali ovisno o okolnostima mogu se navesti i lijeve stranke koje odbijaju osnovne principe parlamentarne demokracije. Neautoritarni populizam s druge strane objedinjuje stranke koje ne žele ograničavati koncept demokracije na način na koji to čine autoritarni populist. Treća dihotomija dotiče se odnosa nativističkog (nacionalističkog) ili slabo

² Važno je za napomenuti da Muddeova tipologija nije univerzalno prihvaćena i da je bila podložna kritici, posebice oko razlika između tankog i debelog populizma. Unatoč tome, ostaje široko citiran i utjecajan okvir za razumijevanje različitih manifestacija populizma u suvremenoj politici.

nativističkog populizma. Ideja natizivma je promicanje interesa domaćih građana protiv stranaca (migranata, etničkih ili jezičnih manjina itd.) i često je povezan sa rasizmom i ksenofobijom. Ova dihotomija prvenstveno se bavi odnosom nacionalne države i liberalne demokracije. Naposljetku, četvrta dihotomija temelji se na odnosu radikalno demokratskog populizma i urotničkog (*conspiracy*) populizma. Ova dihotomija opisuje kako populizam vidi društveno-ekonomski i politički poredak te kako ga želi promijeniti (DEMOS, 2020)

Nakon što su se navele i objasnile dihotomije putem kojih su istraživači analizirali pojam populizma, potrebno je navesti i samu tipologiju. Ova tipologija sastavljena je od četiri specifična tipa populizma: radikalno desni populizam, radikalno lijevi populizam, neliberalni populizam (iliberalni) te antiestablišment populizam.

Prva skupina obuhvaća šest stranaka populističke radikalne desnice koja spaja populizam s natizivmom: Alternativa za Njemačku (*AfD*), Dansku narodnu stranku, Stranku neovisnosti Ujedinjenog Kraljevstva (*UKIP*), francuski *Front National*, talijanski *Leγα Nord* te španjolski *VOX*. Ove stranke prema autorima u određenoj mjeri dijele nativističku i ksenofobičnu retoriku te pokazuju snažno protivljenje multikulturalizmu.

Drugu skupinu čine tri nove radikalne lijeve populističke stranke protiv mjera štednje (*anti-austerity parties*) koje su, barem u početku, svoju zajedničku retoriku temeljile na euroskepticizmu i antikapitalizmu. Stranke koje pripadaju ovom tipu populizma su: Nepokorena Francuska, španjolski *Podemos* te grčka koalicija radikalne ljevice (*SYRIZA*).

Treći tip populizma čine četiri slučaja koja imaju jake neliberalne karakteristike kao zajednički nazivnik. Mađarski *Fidesz*, Poljski *Zakon i red (PiS)* te Bosanski savez nezavisnih socijaldemokrata (*SNSD*) mogli bi se shvatiti kao tipični primjeri postkomunističkog populizma oblikovanog ograničenjima postkomunističkog nasljeđa i nacionalizma (DEMOS, 2020). Ovoj su skupini autori pridodali i Tursku stranku pravde i razvoja (*AKP*), koja ima malo drugačiju pozadinu od vladajućih populističkih stranaka u postkomunističkim zemljama. Temeljna karakteristika koja razlikuje ovu tursku stranku od ostalih u ovom tipu populizma jest što je ona razvila dosta dobar i pouzdan mehanizam samoodržanja te što je praktički postala stranka autoritarnog tipa.

Preostale četiri populističke stranke i pokreti mogli bi se najbolje okarakterizirati svojim snažnim populističkim apelom protiv establišmenta: Češka akcija nezadovoljnih građana (*ANO*), talijanski *Pokret pet zvijezda*, *Mi smo Obitelj* – Boris Kollár iz Slovačke te litavska stranka *Red i pravda* (DEMOS, 2020).

4. Usporedba tipologija populizma

Ovo poglavlje zamišljeno je kao komparativni pregled dvije temeljne tipologije na kojima se temeljio ovaj diplomski rad. Tipologija autora Šalaja i Grbeše (2018) te posebice tipologija DEMOS istraživača (2020) odabrane su iz razloga što predstavljaju dvije izuzetno jedinstvene i metodološki različite tipologije, što ujedno naglašava koliko je fenomen populizma različit i ambivalentan pojam. Tako je primjerice populizam kod autora Šalaja i Grbeše definiran kao metaideologija, a tipologija koju autori nude bazirana je na dvije dimenzije: populizam kao političko-komunikacijski stil te populizam kao ideologija (Grbeša i Šalaj, 2018: 46). Ovdje autori shvaćaju kako populizam u različitim državama i pokretima može imati različita objašnjenja, ali i različite političke ciljeve. Posebno se mora naglasiti važnost četiri različita pristupa pojmu populizma te podjela populizma na lijevi, desni i centristički tip. Naime, za razliku od autora DEMOS projekta, autori Šalaj i Grbeša U svojim radovima *Što je populizam i kako ga istraživati* (2017: 323-326) te *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj* (2018) navode četiri jedinstvena pristupa fenomenu populizma:

- a) populizam kao specifičan oblik organiziranja političkih stranaka
- b) populizam kao strategija političke mobilizacije
- c) populizam kao političko-komunikacijski stil
- d) populizam kao politička ideologija

Prvi pristup ujedno je i najrjeđe rabljen te autori ovdje ističu već spomenutog Paula Taggarta, koji smatra kako se pod populizmom treba razumijevati "poseban tip ustrojstva političke stranke što ga obilježava visoka razina centralizacije i u kojem ključnu ulogu u stranci ima karizmatični lider" (Taggart, 1995: 41). Drugi pristup gleda na populizam kao na strategiju političke mobilizacije te autori ovdje kao paradigmatički primjer navode Roberta Jansena, za kojeg je populizam „politička strategija koju obilježava mobilizacija marginaliziranih segmenata društva u političku snagu, koja, koristeći se nacionalističkom i antiintelektualnom retorikom, osporava postojeće stanje, veličajući pritom obične ljude" (Jansen, 2011: 82). Treće, populizam je gledan kao političko-komunikacijski stil. Autori koji su navedeni u ovom pristupu su već spomenuti Michael Kazin, Jagers i Walgrave i drugi. Prema ovome pristupu, kod populizma je riječ o političkom govoru koji ustraje na jednostavnosti i izravnosti te čija je temeljna odrednica pozivanje na narod. Posljednji pristup fenomenu populizma jest populizam kao politička ideologija. Ovaj pristup u zadnjih je 20 godina postao dominantan u istraživanjima, a primjer ovog pristupa vidljiv je u već spomenutoj minimalističkoj definiciji Casa Muddea.

Nadalje, u odlomku 3.2. *Tipologija Šalaja i Grbeše*, sažeto je opisana podjela populizma na tri temeljna tipa: lijevi, centristički i desni. Naravno, autori također spominju i postojanje određenih graničnih slučajeva oko kojih ne postoji suglasnost istraživača. To su uglavnom slučajevi kod kojih jedna grupa istraživača smatra da se radi o populističkim strankama, dok druga grupa istraživača na iste gleda kao, primjerice, na nacionalističke ili antiestablišmentske reformske stranke (Grbeša i Šalaj, 2018: 93). U ovoj su podjeli autori Šalaj i Grbeša, za razliku od autora DEMOS istraživanja, vođeni onim primarnim ideološkim opredjeljenjem političkih stranaka na lijevo-desno, što predstavlja možda najrealniju sliku populističkih stranaka u Europi.

Druga osnovna tipologija rada jest ona od DEMOS projekta odnosno istraživanja. Spomenuta tipologija razlikuje se od prijašnje po tome što veći naglasak stavlja na odnos populističkih stranaka prema elitama ili „opasnim drugima“ kao temeljnog fokusa populizma, kao i unutarnjem ustrojstvu stranaka te odnosu prema demokraciji, dok tipologija Šalaja i Grbeše više naginje bazičnom ideološkom opredjeljivanju lijevo-desno. DEMOS tipologija prema tome ide korak dalje, te uz već navedeni radikalno desni i lijevi populizam spominje i neliberalni (iliberalni) te antiestablišment populizam. Još jedna razlika između dvije tipologije vidljiva je u načinu na koji autori DEMOS istraživanja pristupaju pojmu populizma i istoimenoj tipologiji. Naime, pri analiziranju i grupiranju 17 europskih populističkih stranaka, autori DEMOS istraživanja vode se pomoću četiri deskriptivne dihotomije za svaku populističku stranku, odnosno tip populizma. Dihotomije kojima se autori služe predstavljaju osnovne populističke karakteristike po kojima se precizno pokazuju sličnosti i razlike 17 europskih populističkih stranaka. One opisuju odnos inkluzivnosti i ekskluzivnosti populističkih stranaka, autoritarnosti i neautoritarnosti, jakog i slabog nativizma te veće pristranosti radikalnim oblicima demokracije i urotničkog populizma (DEMOS, 2020). Dihotomija inkluzivnost-ekskluzivnost odnosi se na elemente otvorenosti i pristupačnosti stranaka prema vanjskim akterima kao što su razne etničke, vjerske i druge manjine. Dihotomija autoritarnost-neautoritarnost naglasak stavlja na odnose stranaka prema liberalnoj demokraciji, dok je dihotomija jaki nativizam-slabi nativizam povezana s povijesnim nasljeđem i okolinom. Naposljetku, dihotomija radikalna demokracija-urotnički populizam sugerira stranačko tumačenje društveno-ekonomskog i političkog konteksta (DEMOS, 2020). Također, tipologija DEMOS istraživanja novija je dvije godine te ujedno obuhvaća 17 europskih populističkih stranaka, raspoređenih u četiri grupacije, dok tipologija Šalaja i Grbeše obuhvaća 34 europske populističke stranke, raspoređene u samo tri grupacije.

Nadalje, dvije spomenute tipologije razlikuju se, ali i slažu oko grupacije određenih političkih stranaka u nekim tipovima populizma. Tako primjerice obje tipologije imaju sličnu, ali ne i identičnu podjelu stranaka radikalno desnog i lijevog populizma, gdje radikalno desnom populizmu pridodaju stranke kao što su AFD, DP, UKIP, FN, i Lega Nord, dok pod radikalno lijevi populizam imenuju Podemos i Syrizu (uz izuzetak Nepokorene Francuske koja je u tipologiji Šalaja i Grbeše u podgrupi demokratski socijalizam). Prava distinkcija dviju tipologija vidljiva je u njihovom razlikovanju i kategoriziranju populističkih stranaka koje nužno ne pripadaju klasičnoj političkoj grupaciji lijevo-desno. Tako tipologija Šalaja i Grbeše pod centristički populizam stavlja stranke poput češkog ANO 2011 i Pokreta pet zvjezdica, dok DEMOS tipologija istoimene stranke stavlja u antiestablišment kategoriju. Još jedan primjer vidljiv je i u grupiranju poljske stranke PIS (Zakon i red), gdje Šalaj i Grbeša navedenu stranku grupiraju pod radikalno desni populizam, dok autori DEMOS istraživanja idu korak dalje i istu stranku stavljaju pod novi, neliberalni ili iliberalni, postkomunistički populizam.

Što se tiče deskriptivnog razlikovanja različitih tipova populizma dvije tipologije, za razliku od antiestablišment stranaka DEMOS tipologije, centrističke populističke stranke tipologije Šalaja i Grbeše nisu obilježene samo difuznim antielitizmom i pozitivnim referiranjem na narod, već i nepostojanjem neprijatelja odnosno „opasnih drugih“ na horizontalnoj te vertikalnoj razini (Grbeša i Šalaj, 2018: 125). DEMOS istraživanje u nekom se aspektu slaže s ovom tezom, međutim, u svome radu argumentira da se većina antiestablišment stranaka primarno nalazi u konzervativnim zemljama, što znači da javno mnijenje uglavnom dirigira stranačkom antiimigrantskom retorikom te su zbog tog razloga navedene stranke prikazane kao ekskluzivne odnosno isključive (DEMOS, 2020). Još jedna karakteristika koja razlikuje centrističke antiestablišment stranke tipologije Šalaja i Grbeše od antiestablišment stranaka DEMOS istraživanja vidljiva je u njihovom pristupu institucijama demokracije. Naime, antiestablišment stranke DEMOS istraživanja prvenstveno su okarakterizirane njihovim apelom za unapređenje nefunkcionalnih i zastarjelih institucija liberalne demokracije. Stranke poput slovačkog SR-a (Mi smo obitelj - Boris Kollár) nastoje promovirati razne oblike izravne demokracije, dok stranke kao što su M5S (Pokret pet zvjezdica) te ANO (Akcija nezadovoljnih građana) teže oblicima participativne demokracije (DEMOS, 2020).

Kao još jedna razlikovna kategorija tipologije Šalaja i Grbeše spominje se i skupina stranaka koja pripada graničnom slučaju *Mainstream* političkih stranaka s obilježjima populizma. Kako navedeni autori tvrde, „ove stranke u svojim idejama i djelovanju mogu

poprimiti neka populistička obilježja, dok istovremeno mogu pripadati svojoj *mainstream*, pluralističkoj kategoriji. Prema Šalaju i Grbeši, Mađarska građanska unija odnosno Fidesz, predstavnik je ovog tipa te se stoga može gledati i kao *mainstream* demokršćanska stranka (Grbeša i Šalaj, 2018: 130). DEMOS istraživanje, s druge strane, ovu stranku predstavlja kao čisti primjer novog, neliberalnog tipa populizma. Uz novitet antiestablišment stranaka kao onih koje objedinjuju elemente ostala tri tipa populizma, DEMOS istraživanje u svojoj kategorizaciji i grupaciji uvodi i neliberalne (iliberalne) populističke stranke. Uvođenje ove skupine populističkih stranaka DEMOS projekta u svoju tipologiju ujedno predstavlja i temeljnu razliku dviju tipologija.

Neliberalni (iliberalni) ili postkomunistički tip stranaka, kako je već pobliže opisano u odlomku 3.5. *DEMOS tipologija*, odnosi se na one stranke koje u svom političkom djelovanju pokazuju snažne neliberalne karakteristike. Ovakav tip stranaka ne spominje se u tipologiji Šalaja i Grbeše, već se „podrazumijeva“ u svakom od 3 spomenuta tipa populizma, dok je u tipologiji DEMOS istraživanja naglašen kao zasebna i neovisna kategorija populističkih stranaka. Kao neke od osnovnih karakteristika ovog tipa populizma, mogu se spomenuti isključivi stranački karakter sa snažnom nativističkom privlačnošću, postkomunističko nasljeđe i istaknuti nacionalizam. Kao paralelna kategorija ovom tipu populizma može se navesti kategorija graničnog populizma Šalaja i Grbeše naziva nacionalizam, međutim, ova podgrupa objedinjuje samo jedan element neliberalnog tipa DEMOS tipologije.

Slijedom toga, iako i jedna i druga tipologija dijele niz sličnosti po pitanju grupacija populističkih stranaka, isto tako se razlikuju po pitanju različitih deskriptivnih i komparativnih metoda istraživanja. Ove činjenice upućuju na to da su obje tipologije u nekim elementima slične, ali i dovoljno različite da zaslužuju u ovome radu biti ravnomjerno prikazane. S jedne strane, tipologija Šalaja i Grbeše predstavlja jasan i precizan prikaz tri temeljna tipa populizma, uz kombinaciju niza graničnih slučajeva, koji se ne mogu potpuno i egzaktno definirati kao populistički. S druge strane, DEMOS istraživanje daje uvid u čak četiri tipa populizma, gdje putem detaljne komparacije i jedinstvenih metoda istraživanja razvija eksperimentalnu podjelu populističkih stranaka. Shodno tome, u poglavlju Repräsentativni slučajevi stranaka prikazat će se po jedna repräsentativna stranka za svaki tip populizma tipologije Šalaja i Grbeše te DEMOS istraživanja. Međutim, s obzirom da je DEMOS tipologija recentnija i repräsentativnija nego ona Šalaja i Grbeše, komparativna analiza populističkih stranaka na kraju rada odnosit će se specifično na onu provedenu od strane DEMOS projekta.

5. Reprezentativni slučajevi stranaka

Naslov ovog poglavlja teksta označava završetak teorijskog dijela, koji je bio nužan za predstavljanje konteksta cjelokupnog rada, te početak novog, empirijskog dijela u kojem će se detaljno baviti individualnim političkim strankama.

Tablica 1. „Pravi“ populizam i granični slučajevi

Lijevi populizam	Centristički populizam	Desni populizam
Syriza; Socijalistička stranka; Podemos;	Anno 2011; Pokret pet zvjezdica;	Slobodarska stranka Austrije; Flamanski interes; Sloboda i izravna demokracija; Danska naroda stranka; Pravi Finci; Nacionalna fronta; Nezavisni Grci; Sjeverna liga; Slobodarska stranka; Napredna stranka; Alternativa za Njemačku; Pravo i pravda; Švedski demokrati; Švicarska narodna stranka; Stranka nezavisnosti UK Kukiz'15;
Demokratski socijalizam	AERP	Nacionalizam
Ljevica; Nepokorena Francuska;	Stranka modernog centra; Građani; Republika naprijed; Očuvajmo jedinstvo Rumunjske;	Zlatna zora; Napad; Jobbik – pokret za bolju Mađarsku Kotleba – narodna stranka naša Slovačka
Mainstream stranke s obilježjima populizma		
Naprijed Italija; Smjer – socijalna demokracija; Mađarska građanska unija;		

Izvor: *Nadopunjeno od strane autora na temelju Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018) Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*

Za početak, analizirat će se po jedna stranka predstavnicom svakog tipa populizma autora Šalaja i Grbeše (2018), nakon čega će se detaljno opisati i po jedna stranka predstavnicom svakog navedenog tipa populizma DEMOS istraživanja (2020). Ovdje će se uzeti u obzir da se navedene stranke ne preklapaju i ne ponavljaju, a njihov detaljan opis poslužit će u završnom dijelu rada, koji će obuhvaćati komparativnu analizu istih.

Počevši sa Syrizom kao prvom strankom predstavnicom lijevog populizma, osnovne konstitutivne karakteristike ove stranke su: inkluzivnost, postojanje „opasnih drugih“ na vertikalnoj razini te povezivanje populizma s fenomenom socijalizma. U suvremenoj Europi grčka Syriza možda je najvažnija stranka lijevog populizma, ili je to donedavno bila (Grbeša i Šalaj, 2018: 121). Ova relativno nova i mlada stranka, često se navodi i kao najuspješnija lijeva

populistička stranka u Europi, a formirana je 2004. godine kao lijeva koalicija brojnih manjih političkih subjekata da bi 2012. godine prerasla u jedinstvenu političku stranku. Temeljna prekretnica za uspjeh ove stranke bila je financijska kriza 2008. godine te nametanje politika štednje 2010. godine. „Društveno-ekonomske dislokacije izazvale su krizu reprezentacije koja je olakšala prestrajavanje stranačkog sustava, dopuštajući političkom akteru poput Syrize da hegemonizira polje putem populističke artikulacije krize“ (Stavrakakis i sur., 2018: 30). Pod utjecajem EU-a i međunarodnih financijskih organizacija, dvije glavne stranke u Grčkoj počele su poduzimati razne strukturne reforme i provoditi mjere štednje te ograničavati javnu potrošnju, što je rezultiralo velikim padom standarda života građana. Upravo je ovaj događaj stvorio prostor za pojavu novih političkih opcija, a cjelokupnu situaciju najbolje je iskoristila Syriza sa svojim novim liderom Aleksisom Ciprasom (Grbeša i Šalaj, 2018: 121). Vodstvo Syrize je shvatilo da bi na vlast mogli doći samo ako bi iskoristili ovu nepovoljnu situaciju u društvu, što je ujedno i jedno od temeljnih općih čimbenika populizma, te je unutarnja i vanjska struktura političke stranke polako počela pridobivati populistička obilježja. Ova populistička radikalizacija stranke vidljiva je u govorima njihovog vođe Ciprasa kojemu je temeljni pojam postao narod. Navedeni čimbenici doveli su do toga da se stranka transformira iz stranke demokratskog socijalizma ili radikalne ljevice, u stranku lijevog populizma (Grbeša i Šalaj, 2018: 122).

Syriza je, unatoč krizi unutar države, nastavila širiti svoju populističku retoriku i ideje te konačno uspjela izboriti vlast na izborima 2015. godine. Ovim podvigom Syriza je postala jedna od rijetkih europskih populističkih stranaka koje su uspjele pobijediti na izborima i izboriti vlast. Stranka je svoj primarni cilj definirala kao borbu protiv domaćeg, a posebno protiv stranog establišmenta (EU, Njemačka), kapitalizma i neoliberalne globalizacije, a sve to u ime običnog naroda. Međutim, ono što je zanimljivo i dominantno „ljevičarsko“ u vezi ove stranke jest njeno populističko obilježje gdje stranka nikad nije definirala narod u terminima nacionalističkog diskursa (DEMOS, 2020).

Tablica 2. Tablični prikaz grčke populističke stranke Syriza

Grčka	
Naziv stranke	Coalition of the Radical Left Synaspismos rizospastikis aristeras (Syriza) Siriza
Predsjednik	Aleksis Cipras
Prvi ulazak u nacionalni parlament	2012.
Recentni politički rezultati	Vlast (koalicija s desnim populistima) 2023. 20,1%, 71/300 (2.) 2019. 31,5%, 86/300 (2.) 2015. (II) 35,5%, 145/300 (1.) 2015. (I) 36,3%, 149/300 (1.) 2014. EP 26,6%, 6/21 (1.) 2012. (II) 26,9%, 71/300 (2.) 2012. (I) 16,8%, 52/300 (2.)
Politička potpora	20,1% (2.) 6/2023.
Članstvo u političkoj grupaciji u EP (2014.-)	European United Left – Nordic Green Left
Tip populizma	Lijevi populizam

Izvor: Nadopunjeno od strane autora na temelju Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*

Također, slučaj Syrize prema autorima Šalaj i Grbeša (Grbeša i Šalaj, 2018: 123) za suvremenu raspravu o populizmu važan je iz dva razloga. Prvo, da bi osigurala većinsku potporu u parlamentu, Syriza je sklopila koaliciju s drugom grčkom populističkom strankom, Nezavisni Grci (ANEL), a zanimljivo je to da je ova stranka predstavnik desnog populizma. Ovo je važno iz razloga što je navedena koalicija označavala prvu koaliciju lijeve i desne populističke stranke u povijesti neke države. Međutim, činjenica da se ovakva koalicija dogodila sugerira kako dvije stranke dijele zajedničko mišljenje o „difuznom političkom anti-elitizmu“, odnosno imaju ideju o dominaciji elita u političkom svijetu te ih zajedno pokušavaju spriječiti. Drugi razlog zbog kojeg je slučaj Syrize važan za suvremenu raspravu o populizmu jest ono pomalo predrasudno pitanje: kako bi populistri reagirali te što bi činili kad bi došli na vlast? U slučaju Syrize, stranka je prema brojnim teoretičarima (Stavrakakis, 2016; Judis,

2016) izdala populistička načela i ideje te je „kapitulirala“ pred zahtjevima i željama Europske unije i ostalih međunarodnih institucija u zamjenu za nove kredite (Grbeša i Šalaj, 2018: 123). Ovim potezom navedena stranka narušila je svoj ugled u zemlji te se pretvorila u jednu od *mainstream* stranaka lijevog centra, a rezultat toga bili su porazi na izborima za Europski parlament 2019. godine te na istodobnim lokalnim izborima. Stranka je poražena od stranke Nove Demokracije nakon čega je prešla na stranu oporbe (euractiv, 2019).³ Danas, Syriza predstavlja progresivnu, socijaldemokratsku stranku, koja ima proeuropski stav te koja se zalaže za sekularizam, LGBTQ prava i *alterglobalizaciju*.⁴

Centristički populizam, kako je već spomenuto, nije obilježen ni nacionalističkom ni protukapitalističkom retorikom, već pozitivnim referiranjem na narod i difuznim antielitizmom. Stranka koja će se analizirati za ovaj tip populizma jest Pokret pet zvjezdica odnosno *Five Star Movement* s njenim predstavnikom Beppe Grillo.

Tablica 3. Tablični prikaz talijanske populističke stranke Pokret pet zvjezdica

Italija	
Naziv stranke	Five Star Movement Movimento 5 Stelle (M5S) Pokret pet zvjezdica
Predsjednik	Beppe Grillo
Prvi ulazak u nacionalni parlament	2013.
Recentni politički rezultati	Opozicija 2022. 15,4%, 52/400 (4.) 2019. EP 17,1%, 14/73 (3.) 2018. 32,7%, 227/630 (1.) 2014. EP 21,2%, 17/73 (2.) 2013. 25,6%, 109/630 (3.)
Politička potpora	15,4% (3.) 06/2023.
Članstvo u političkoj grupaciji u EP (2014.-)	Europe of Freedom and Direct Democracy

³ <https://www.euractiv.com/section/elections/news/conservatives-sweep-greek-vote-oust-leftist-syriza/>

⁴ <https://www.syriza.gr/page/about-syriza.html> ; <https://www.politico.eu/article/greece-civil-unions-vote-parliament-lgbti-bill/>

Tip populizma	Centristički populizam
---------------	------------------------

Izvor: Nadopunjeno od strane autora na temelju Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018) Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj

Pokret pet zvjezdica slovi kao stranka predstavnic centrističkog tipa populizma te objedinjuje elemente koji pripadaju i lijevoj i desnoj političkoj orijentaciji. Stranka je osnovana 2009. godine od strane komičara i blogera Beppe Grilla te poduzetnika i političkog aktivista Gianroberta Casaleggia. Pokret pet zvjezdica prvenstveno se opisuje kao populistička stranka centrističkog (sinkretičkog) tipa, zbog inzistiranja njenih članova da joj mjesto nije u političkom spektru lijevo-desno.⁵ „Kao osnovna obilježja ove stranke navode se učestalo referiranje na narod i pozivanje na mudrost običnog, talijanskog čovjeka, oštri napadi na etabilirane političke elite te središnja uloga Beppe Grilla u razvoju i jačanju stranke“ (Bordignon i Ceccarini, 2013; Tronconi, 2015; Caiani i Graziano, 2016, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 125). S obzirom da Pokret pet zvjezdica pripada centrističkom, eklektičnom obliku populizma, on nije vezan ni za lijevu ni za desnu političku orijentaciju (Mosca i Tronconi, 2019, cit. prema Mudde, 2021). Međutim, ovaj pokret ima i inkluzivne, ali i ekskluzivne tendencije. Naime, unatoč želji bivšeg vođe Beppe Grilla da stranka ostane neutralna, M5S ili Pokret pet zvjezdica 2019. godine počeo se intenzivno približavati *mainstream* strankama lijevog centra (DEMOS, 2020).

Jedan od svojih najvećih uspjeha stranka je stekla na parlamentarnim izborima 2013. godine, kada je postala druga najpopularnija stranka u Italiji te ujedno i stranka opozicije. Na parlamentarnim izborima u Italiji 2018. godine, M5S postala je najvećom strankom u talijanskom parlamentu i od tada je dio vlade zajedno s desničarskim i lijevim koalicijama (britannica, 2022).⁶ Završno, izbori u Italiji 2022. zabilježili su snažan pad podrške stranci, koja je postigla 15% ukupnog broja glasova te bila treća stranka po broju glasova, ali je zbog izbornog zakona postala četvrta stranka po broju mjesta u parlamentu, gdje je imala ulogu opozicije.⁷ Ukratko, Pokret pet zvjezdica ostaje upamćen kao centristička, antiestablišment populistička stranka, koja se dugo vremena protivila prihvaćanju lijevih i desnih konotacija, ali koja je kao niz drugih populističkih stranaka, pokleknula u onoj završnoj fazi nakon što je stekla određeni status i prikupila veliki broj glasova u zemlji.

⁵ Sinkretička politika, ili spektralno-sinkretička politika, kombinira elemente iz cijelog konvencionalnog lijevo-desnog političkog spektra. Na ideju sinkretičke politike utjecali su sinkretizam i sinkretička religija, a glavna ideja sinkretičke politike je da zauzimanje političkih pozicija neutralnosti kombiniranjem elemenata povezanih s lijevom i desnom politikom može postići cilj pomirenja. https://en.wikipedia.org/wiki/Syncretic_politics

⁶ <https://www.britannica.com/biography/Beppe-Grillo>

⁷ <https://theloop.ecpr.eu/whatever-happened-to-the-italian-five-star-movement/>

Posljednji tip populizma Šalaja i Grbeše objedinjuje elemente desnog ili radikalno desnog populizma, a stranka predstavnicu ovog tipa populizma jest Nacionalno okupljanje (*National Rally* ili *Rassemblement National*, ex: *Front National*).

Tablica 4. Tablični prikaz francuske populističke stranke Nacionalno okupljanje (RN)

Francuska	
Naziv stranke	<i>National Rally</i> <i>Rassemblement National</i> (RN) Nacionalno okupljanje
Predsjednik	Jordan Bardella
Prvi ulazak u nacionalni parlament	1986.
Recentni politički rezultati	Opozicija 2022. 18,6%, 89/577 (3.) 2017. 13,2%, 8/577 (3.) 2014. EP 25%, 24/74 (1.) 2012. 13,6%, 2/577 (3.)
Politička potpora	18,7% (3.) (2022.)
Članstvo u političkoj grupaciji u EP (2014.-)	Europe of Nations and Freedom
Tip populizma	Desni populizam

Izvor: Nadopunjeno od strane autora na temelju Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*

Stranka Nacionalno okupljanje, koja je do lipnja 2018. godine nosila ime Nacionalna fronta (*Front national*; *FN*), jest francuska desno orijentirana populistička politička stranka. Gledajući na ovu stranku putem tri kriterija: stavljanje naglaska na narod, antielitizam te ekskluzivnost, na ovu stranku se referira kao na „prototipsku populističku stranku“, a zanimljivo je kako je FN ujedno i najstarija ekstremno desna stranka u Europi (Mudde, 2007; DEMOS, 2020: 10). Stranku je 1972. godine osnovao Jean-Marie Le Pen, a ključnu ulogu kao predsjednik stranke imao je sve do 2011. godine, kada na mjesto predsjednice dolazi njegova kći Marine Le Pen. Ovaj potez poslužio je kao okidač brojnim kritičarima koji su tadašnje vodstvo stranke optuživali za nepotizam i nedostatak demokratizacije.

Prvih deset godina postojanja stranke Nacionalnog okupljanja obilježeno je neuspjesima te marginaliziranom ulogom u svijetu politike. Međutim, 1984. godine RN postaje glavna sila francuskog nacionalizma te na izborima za Europski parlament osvaja 11% glasova (Genga, 2013: 72). Tadašnji predsjednik i vođa stranke, Jean-Marie Le Pen svoju predsjedničku kampanju za izbore 1995. temelji na paroli „nacionalna, suverena, socijalna, populistička i moralna Republika“ (Genga, 2013: 74, cit. prema Daoudal, 1994: 1). Godine 2002. Jean-Marie Le Pen završava kao drugi kandidat u prvom krugu predsjedničkih izbora, a u drugom krugu gubi od novoizabranog francuskog predsjednika Jacquesa Chiraca (britannica, 2023).⁸ Izborna kampanja 2002. godine ujedno je označavala i naginjanje ideologije ove političke stranke prema onom radikalnom obliku populizma, gdje su se počeli upotrebljavati izrazi poput ksenofobije, nativizma i antisemitizma (DEMOS, 2020). Ova kampanja je svoj je naglasak stavljala na koncept kulturnog identiteta francuskog naroda te upozorenja o navodnim sigurnosnim prijetnjama Francuskoj zbog prisutnosti muslimanskih imigranata, koji su prvenstveno dolazili s afričkog kontinenta (Genga, 2013: 81).

Novoizabrana predsjednica stranke Marine Le Pen izabrana je da naslijedi svog oca 2011. godine te samo godinu dana nakon dostiže čak 17,9% glasova na predsjedničkim izborima u Francuskoj, iza François Hollande i Nicolasa Sarkozya. Motivirana velikim brojem glasova sa izbora iz 2012. godine, Marine Le Pen kandidira se za mjesto predsjednice Republike na izborima 2017. godine te dostiže do drugog kruga u kojem ju pobjeđuje Emmanuel Macron sa 66,1% glasova.⁹ Samim dolaskom na čelo stranke Marine Le Pen provodi niz ključnih reformi u stranci te tako primjerice u ekonomiji spominje: izradu strateškog plana reindustrijalizacije Francuske, uvođenje tarifa i kvota kako bi se zaštitila domaća poljoprivreda, razdvajanje komercijalnog i investicijskog bankarstva, nacionalizacija banaka koje su u problemima, oštro suprotstavljanje smanjenju socijalnih izdataka i privatizaciji javnih usluga, inzistiranje na jednakoj kvaliteti zdravstvenih usluga za sve građane bez obzira na njihove prihode ili mjesto stanovanja te odbacivanje mjera štednje koje nameće EU (Judis, 2016, cit. prema Grbeša i Šalaj, 2018: 125). Nadalje, novoizabrana predsjednica distancirala se od radikalno desnog svjetonazora svoga oca te ga 2015. godine isključuje iz stranke. Druga velika promjena objedinjuje elemente poput etno-socijalizma i socijalnog šovinizma (Genga, 2013: 83). Marine Le Pen je putem ovih ideja nastojala privući birače nižih socioekonomskih slojeva tj. radničku klasu, omogućivši im pogodnosti ekonomskog

⁸ <https://www.britannica.com/topic/National-Rally-France>

⁹ <https://www.hrw.org/blog-feed/french-presidential-election-2017>

protekcijonizma i snažne socijalne države, ali sa izuzetkom imigranata, koji te prigode ne bi mogli iskoristiti. Ova ksenofobija i islamofobija vidljivi su u davanju jednostavnih rješenja kompliciranim problemima od strane Marine Le Pen, pa je tako na nekim plakatima njene kampanje stajalo: „dva milijuna nezaposlenih je dva milijuna imigranata previše“ (Müller, 2016: 27, cit. prema Kulenović, 2021). Posljednji element reforme bio je i „pomicanje od strogo konzervativnih pretpostavki o uređenju francuskog društva, odnosno od zalaganja za patrijarhalno društvo i zaštitu katoličkih vrijednosti, prema zalaganju za rodnu ravnopravnost, prava seksualnih manjina te sekularno društvo“ (Genga, 2013: 83). Uspješna politika distanciranja Marine Le Pen od radikalne ideologije svoga oca imala je pozitivan utjecaj na njenu popularnost te je tzv. period „de-demonizacije“ označavao najuspješniji period stranke još od njenog osnutka. Na kongresu FN-a 2018. godine, Marine Le Pen predložila je preimenovanje stranke u Nacionalno okupljanje (*National Rally*), misleći kako će ovo dodatno „omekšati“ imidž stranke i približiti je liberalnijim i manje ekstremnim biračima. Prethodno snažno euroskeptična, stranka Nacionalnog okupljanja promijenila je svoju politiku 2019. godine, odlučivši se na vođenje kampanje za reformu Europske unije umjesto napuštanja iste.¹⁰ Svoju treću šansu za mjesto predsjednice Republike Marine Le Pen iznijela je 2020. godine kada se odlučila kandidirati za izbore u 2022. godine, na kojima je ponovo izgubila od Emmanuela Macrona u drugom krugu. Ubrzo nakon, na parlamentarnim izborima u Francuskoj 2022. godine, RN osvaja najveći broj mjesta u parlamentu u svojoj povijesti, s čak 19% osvojenih glasova, što ujedno označava i povlačenje Marine Le Pen s mjesta predsjednice stranke te imenovanje novog predsjednika Jordana Bardelle.¹¹

Nakon detaljnog prikaza reprezentativnih slučajeva populističkih stranaka tipologije Grbeše i Šalaja potrebno je i analizirati te navesti reprezentativne slučajeve stranaka DEMOS istraživanja, kao još aktualnijeg primjera tipologije populizma. DEMOS tipologija daje jasan uvid u aktualnu podjelu populističkih stranaka te nudi jedinstven pristup istraživanja pojma populizma. Kako je već spomenuto, četiri osnovna tipa populizma prema DEMOS istraživanju su: radikalno desni populizam, radikalno lijevi populizam, neliberalni (iliberalni) populizam te antiestablišment populizam.

¹⁰ https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2022/10/09/50-years-on-the-french-far-right-how-the-front-national-became-the-rassemblement-national_5999699_5.html

¹¹ <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/05/frances-far-right-party-rn-elects-new-president-to-replace-le-pen>

Tablica 5. Tablični prikaz DEMOS tipologije populizama (2020)

Radikalno desni populizam	Radikalno lijevi populizam	Neliberalni (iliberalni) populizam	Antiestablišment populizam
AFD (Alternativa za Njemačku)	FI (Nepokorena Francuska)	Mađarski građanski savez (Fidesz)	ANO – Andrej Babiš (Akcija nezadovoljnih građana)
DPP (Danska narodna stranka)	Možemo (Podemos)	PIS (Zakon i red)	M5S (Pokret pet zvjezdica)
UKIP (Stranka neovisnosti UK)	Koalicija radikalne ljevice (Syriza)	SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	SR (Mi smo obitelj - Boris Kollár)
FN/RN (Nacionalno okupljanje)		AKP (Pravda i razvoj)	TT (Red i pravda)
Sjeverna liga za neovisnost Padanije (Lega Nord)			
VOX			

Izvor: DEMOS (2020)

Kao stranka predstavica radikalno desnog populizma ove tipologije odabrana je Danska narodna stranka, koja je ujedno i najstarija populistička stranka među 17 analiziranih stranaka od strane DEMOS istraživanja, a svoje osnivanje započela je 1995. godine. U svojim počecima, Danska narodna stranka bila je prvenstveno nacionalistička stranka koju su karakterizirale etnonacionalistička i etnopluralistička ksenofobija. Fokus stranke uglavnom se stavljao na imigracijska pitanja te ona pitanja vezana za europske integracije. Međutim, iako se DPP uglavnom smatra desnom ili radikalno desnom strankom, njene politike vezane za socioekonomska pitanja te ideja da postoje strože kazne za zločine ipak se mogu okarakterizirati kao politike bliže centru ili lijevom centru (DEMOS, 2020).

Danska narodna stranka osim klasičnog primjera nove desnice slovi i kao reprezentativan primjer stranke nordijskog populizma. Ovo podrazumijeva jaku povezanost stranke s pojmom nativizma. Naime, neki od ciljeva Danske narodne stranke, zapisanih u njenom statutu su: zaštita slobode i kulturnog nasljeđa danskog naroda, uključujući obitelj, Monarhiju i Evangeličku luteransku crkvu Danske, provođenje stroge vladavine zakona, borba protiv multikulturalizma u državi, ograničavanje useljavanja i promicanje kulturne asimilacije

primljenih imigranata, održavanje snažnog sustava socijalne skrbi onima kojima je ona potrebna te promicanje poduzetništva i gospodarskog rasta jačanjem obrazovanja i poticanjem ljudi na rad. S obzirom da se Danska nalazi u povoljnoj geografskoj poziciji te da je to zemlja visokog životnog standarda, DPP kao takva ne može koristiti neke od tradicionalnih populističkih pitanja poput korupcije ili mogućnosti rata te se stoga fokusira na pitanje imigracija odnosno useljavanja. Ova „ekonomska“ prijetnja od imigracija, prema mišljenju Danske narodne stranke, smatra se prijetnjom širim nordijskim vrijednostima, uključujući demokraciju, slobodu, jednakost, sigurnost te kršćanstvo (DEMOS, 2020). Od ostalih politika, stranka se intenzivno zalaže za zaštitu okoliša i prirodnih resursa te promovira obranu danskog suvereniteta protiv EU (danskfolkeparti, 2023).¹² Danska narodna stranka slovi kao tipična populistička stranka i zbog svog stajališta po pitanju ksenofobije, islamofobije i drugih oblika rasne, kulturne i vjerske diskriminacije. Tako je primjerice bivši vođa stranke Kristian Thulesen Dahl izjavio kako se DPP deklarira prvenstveno kao anti-muslimanska stranka.¹³

S obzirom da se desne populističke stranke u skandinavskim zemljama obično javljaju kao reakcija na socijaldemokraciju, visoke stope poreza i socijalna davanja, formiranje DPP-a također je označavalo i rješavanje nasljeđa neoliberalizma (Jungar, 2013). Međutim, stranka je ipak zadržala neke od elemenata istih u svojim stranačkim dokumentima poput programa rada iz 1998., ali je u praksi ipak odustala od kritike socijalne države i poreza. DPP kao takva zadržava imidž visoko centralizirane antiimigracijske stranke koja traži praktičnu suradnju i kompromis s drugim strankama te služi kao primjer tipične desne nordijske populističke stranke (Andersen, 2003: 4).

Od radikalno lijevih populističkih stranaka treba se istaknuti pokret Nepokorena Francuska (FI), zajedno s njenim osnivačem Jean-Luc Mélenchonom. Ova stranka relativno je novog porijekla (nastala 2016. godine), a osnovana je od strane bivšeg člana Europskog parlamenta, bivšeg dopredsjednika Partije ljevice (PG) te bivšeg člana francuske Socijalističke i Komunističke partije Mélenchona. Nakon odlaska iz Francuske socijalističke partije 2012. godine, temeljna inspiracija za osnivanje novog političkog pokreta Mélenchonu su postali uspon Podemos u Španjolskoj te Syrize u Grčkoj. Nakon prihvaćanja radikalne ideologije inspirirane navedenim političkim strankama, FI prerasta u tipičnu populističku stranku s temeljnim populističkim načelom: „požrtvovni vođa izabran od ljudi s osnovnim ciljem da se

¹² <https://danskfolkeparti.dk/nyheder#politiske-udspil>

¹³ <https://www.politico.eu/article/meet-denmarks-new-anti-islam-anti-immigration-anti-tax-party-nye-borgerlige-new-right-pernille-vermund/>

suprotstavi korumpiranim elitama“. Ovaj stav Nepokorene Francuske može se vidjeti u njenom sloganu *To clear out politicians* ili s ciljem raščistiti političare. Program navedene stranke predstavlja zbirku raznih ljevičarskih pitanja; od čistoće i zaštite okoliša pa sve do pitanja nejednakosti i zaštite radničkih prava (DEMOS, 2020). Nadalje, stranački program Nepokorene Francuske sastavljen je od sedam aksioma i 357 mjera, a neke od najvažnijih točaka partijskog statuta su:

- a) Osnivanje ustavotvorne skupštine sa zadatkom da napiše ustav Šeste republike koja će naslijediti trenutnu Petu republiku. Članovi Nepokorene Francuske smatraju kako je Peta republika postala „predsjednička monarhija“ u kojoj je previše moći koncentrirano u uredu „predsjednika monarhije“, a narod ne može kontrolirati njezino djelovanje.
- b) Demokratsko procjenjivanje ugovora s Europskom unijom, uključujući promjene u monetarnoj politici, zajedničkoj poljoprivrednoj politici te politici zaštite okoliša. U slučaju neuspjeha, program predviđa „Plan B) jednostranog izlaska iz europskih ugovora, nakon čega slijedi predlaganje daljnje suradnje s drugim državama.¹⁴
- c) Provedba plana energetske tranzicije prema 100% obnovljivoj energiji do 2050. godine. Ova tranzicija uključuje zatvaranje francuskih nuklearnih elektrana, koje pokret kritizira zbog njihove ovisnosti o opskrbi uranom, nedostatka sigurnosti, upravljanja radioaktivnim otpadom te financijskim troškovima.
- d) Povećanje minimalne plaće sa 1.149€ na 1.400€ mjesečno neto za radni tjedan od 35 sati.
- e) Povlačenje iz sporazuma o slobodnoj trgovini, kao što su Partnerstvo za transatlantsku trgovinu i ulaganja (TTIP) te Sveobuhvatni gospodarski i trgovinski sporazum između EU-a i Kanade (CETA) (melenchon2022.fr, 2022)¹⁵

Stranka Fidesz ili Mađarski građanski savez najveća je konzervativna populistička stranka u Mađarskoj te ujedno i stranka predstavnica trećeg iliberalnog (neliberalnog) tipa populizma. Mnogi teoretičari i politolozi stranku Fidesz stavljaju u onu radikalno desnu populističku grupaciju, međutim, DEMOS projekt osmislio je „novi“ tip populizma pod nazivom iliberalni ili neliberalni populizam, koji po gotovo svakom aspektu odgovara profilu navedene mađarske stranke.

¹⁴ <https://laec.fr/sommaire>

¹⁵ <https://melenchon2022.fr/programme/version-courte/>

Kako bi se mogla analizirati ova grana populizma, potrebno je navesti unutarnju strukturu i ciljeve mađarske stranke te navesti točno po kojim aspektima Fidesz pripada ovom, a ne samo radikalno desnom tipu populizma. Fidesz kao stranka osnovana je 1988. godine prvenstveno kao liberalna stranka lijevog centra, a svoju transformaciju u konzervativnu stranku doživjela je nakon 1994., odnosno nakon dolaska Viktora Orbána na čelo predsjednika stranke. Ova godina ujedno je označavala i preokret u unutarnjem ustrojstvu same stranke, gdje se Fidesz od sada klasificirao isključivo kao stranka liberalnog konzervativizma. Ovo je naravno potaklo brojne liberalne članove stranke da iz nje izađu te da se pridruže tadašnjem Savezu slobodnih demokrata. Svoj put ka konzervativizmu stranka je nastavila nakon izbora 1998. godine, kada se nastojala povezati s drugim konzervativnim strankama te s njima formirati vladu desnog centra. Prekretnica za Mađarski građanski savez bila je 2002. godina iz razloga što je stranka izgubila na nacionalnim izborima te je počela organizirati društveni pokret među svojim pristašama. Svom je ideološkom profilu dodala ljevičarske vrijednosti, a pozicija vođe postala je neupitna (DEMOS, 2020: 11). Stranka je u periodu od 2002. do 2010. godine imala glavnu ulogu u opoziciji te je čak koalirala s Demokršćanskom narodnom strankom, a na vlast je ponovno došla osvojivši super većinu na izborima 2010. godine.

Osnovni katalizator pobjede Fidesza na ovim izborima bila je unutardržavna katastrofa u Mađarskoj pod imenom Govor u Ószödu. Ovaj govor odnosi se na obraćanje tadašnjeg mađarskog premijera Ferenc Gyurcsány na kongresu Mađarske socijalističke stranke (MSZP) u Balatonószödu 2006. godine. Koristeći se vulgarnim jezikom, bivši mađarski premijer kritizirao je Mađarsku socijalističku stranku zbog obmanjivanja biračkog tijela i naveo kako njegova koalicijska vlada nije donijela nikakve značajne mjere tijekom svog mandata. Posljedice ovog govora u Mađarskoj bile su prikazane kao niz masovnih prosvjeda i nereda unutar zemlje, popularni kolaps MSZP-a, kolaps mađarske ljevice općenito te pobjeda Fidesza na mađarskim parlamentarnim izborima 2010. godine. (abouthungary.hu, 2021).¹⁶ Nakon pobjede na samim izborima, Mađarski građanski savez ili Fidesz usvojio je nacionalno-konzervativnu politiku te dodatno skrenuo politički udesno. Mađarska je 2011. godine usvojila novi ustav u parlamentu, a eskalacija migrantske krize 2014. godine dodatno je ojačala unutarstranačka antiimigrantska i antieuropska razmišljanja (britannica, 2023). Stranačka organizacija te cjelokupno djelovanje stranke okarakterizirano je kao ideološki populizam te prema autorima DEMOS projekta (2020), populizam Fidesza nije samo politička strategija,

¹⁶ <https://abouthungary.hu/blog/the-oszod-speech-an-anniversary-of-a-shameful-moment-in-recent-history-and-a-reminder-of-the-dangers-of-poor-leadership-60ae60c121038>

već zasebna ideologija. Naime, ova populistička ideologija sastavljena je od četiri temeljne karakteristike:

- a) Fleksibilni antielitizam
- b) Populistički konzervativizam
- c) Mobilizirajući nacionalizam
- d) Uloga vođe

Fleksibilni antielitizam ovdje označava narativ mađarske zajednice o neprestanom postojanju grupa elita u svojoj recentnoj povijesti. Ukratko, devedesetih godina tradicionalni neprijatelj odnosno elita Fidesza bila je komunistička elita. Elita je 2000-ih godina postala ona postkomunistička, a od 2006. godine na meti su bile ciljane elite poput novih aristokrata te raznih milijunaša i milijardera. Danas je to cjelokupni međunarodni gospodarski i kulturni establišment poput Europske unije, raznih nevladinih organizacija i slično (DEMOS, 2020). Ovdje se može primijetiti klasična populistička dihotomija na „obične“ ljude i opasne druge odnosno elitu. Predstavljanje vlastite stranke i mađarskog naroda kao žrtve u borbi protiv elita temeljna je odlika vladavine Viktora Orbána i njegove stranke Fidesz.

Druga karakteristika blisko je povezana s prvom, a odnosi se na populistički konzervativizam stranke. Ova karakteristika označava stranačko stajalište da su moralne prakse društva izravno ugrožene od strane liberalnih elita te činjenicu da se prirodni poredak unutar države mora braniti od stranih, prvenstveno liberalnih utjecaja. Ovo je ujedno i osnovna, ali ne i jedina karakteristika koja stranku Fidesz stavlja pod kategoriju neliberalnog odnosno iliberalnog populizma te koja ju razlikuje od drugih radikalno desnih populističkih stranaka.

Nacionalizam odnosno mobilizirajući konzervativizam treća su karakteristika Fideszove populističke ideologije, a odnose se na postojanje kombinacije desničarske kulturne pozicije (zaštita mađarskih interesa i „prirodnog poretka“ koji se temelji na nacionalnom identitetu) i lijeve društveno-ekonomske orijentacije koja je izražena i vidljiva u stranačkim socijalnim i gospodarskim programima. Ovo je također jedna od mnogih europskih političkih stranaka koja se na tipičnoj političkoj podjeli „lijevo-desno“ u socijalno-kulturološkom aspektu nalazi na desnoj strani, dok je po pitanju ekonomije, oporezivanja i slično više bliža onim lijevim političkim opcijama.¹⁷

¹⁷ <https://www.britannica.com/topic/Fidesz>

Posljednja karakteristika Fideszove populističke ideologije vezana je za ulogu vođe. Naime, Fideszov cjelokupni populistički identitet temelji se na ključnoj ulozi Viktora Orbána te je prema tome svaki aspekt stranke pod punom kontrolom već spomenutog predsjednika.¹⁸ Međutim, unatoč brojnim kritikama i sankcijama od strane drugih europskih stranaka te EU općenito, Fidesz se ističe kao jedna od rijetkih populističkih stranaka koja je uspješno uspjela doći i kontinuirano ostati na vlasti (Od 2010. do danas).¹⁹

Kao četvrti i posljednji tip populizma prema DEMOS projektu navodi se antiestablišment populizam. Ovaj oblik populizma sam po sebi ne predstavlja ništa po čemu bi se znatno razlikovao od ostala tri oblika, međutim, stranke koje pripadaju ovoj klasifikaciji objedinjuju elemente sva tri prijašnja tipa te imaju još snažnije izražen populistički apel protiv establišmenta i elita. Kao što se već spomenulo, stranke koje se navode u ovom tipu populizma su: češki pokret Akcija nezadovoljnih građana (ANO), talijanski Pokret pet zvjezdica (M5S), Mi smo obitelj – Boris Kollár iz Slovačke te litavska stranka Red i pravda. Tri od navedena četiri slučajeva također bi se mogli uključiti u još jednu posebnu vrstu populizma: poslovni poduzetnici kao populistički političari, izuzev stranke Pokret pet zvjezdica, koja je osnovana od strane komičara Beppe Grilla (DEMOS, 2020).

Antiestablišment populizam karakterističan je prvenstveno za novije političke stranke i pokrete, kao i za stranke kojima je temeljna svrha postojanja borba protiv elita i samog establišmenta. Stranke koje pripadaju ovom tipu populizma nemaju nužno razvijenu ideologiju ili proceduru kako bi provodili politike kada bi došli na vlast, već funkcioniraju uglavnom prema jednom cilju, a to je upozoravanje na problem elita i borba protiv istih. Međutim, iako je navedena kao stranka predstavnic ovog tipa populizma, češki pokret Akcija nezadovoljnih građana (ANO) u svojoj je izgradnji imala malo drugačiju političku rutu od ostalih stranaka. Navedena stranka osnovana je od strane Andreja Babiša, poslovnog biznismena poznatog kao druga najbogatija ličnost u zemlji odnosno vlasnika koncerna Agrofert i medijske kuće MAFRA (Forbes, 2023). Andrej Babiš ovu je stranku osnovao prvenstveno kako bi izrazio nezadovoljstvo čeških građana etabliranim strankama i političarima, koje se u narodu često optuživalo za korupciju. Iako je stranka često puta smatrana populističkom, ANO se u svom programu izjašnjava kao „netradicionalna politička stranka koja ima više nego program za jedan mandat, već koja ima viziju u kojem smjeru okrenuti Republiku Češku“ (anobudelig, 2021).

¹⁸ <https://fidesz-eu.hu/en/>

¹⁹ <https://hungarytoday.hu/orban-launches-fidesz-ep-campaign-7-point-programme-against-migration/>

U ideološkom smislu, ANO se ipak određuje kao liberalna stranka te je čak primljena u transnacionalnu europsku političku stranku – Savez liberala i demokrata za Europu (ALDE). Populizam stranke Akcija nezadovoljnih građana specifične je naravi, a temelji se na tehnokratskoj i stručnoj učinkovitosti i djelotvornosti, što bi prema stranačkoj retorici trebalo biti rješenje problema „korumpiranih“ i „nesposobnih“ bivših *mainstream* političkih elita. Nadalje, Akcija nezadovoljnih građana odabrana je kao stranka predstavnica ovog tipa populizma iz razloga jer njen populizam nije ideološki orijentiran, već služi kao politički stil ili strategija.²⁰ Ovakav pristup populizmu već je viđen i spomenut u djelima autora Grbeše i Šalaja (2018), Michael Kazina (1995), Walgravea i drugih. Političke stranke ove naravi često ne uspiju doći na vlast, već uglavnom koaliraju s drugim strankama ili budu smještene u koaliciju. Zaključno, kao još jedna karakteristika ove stranke treba se navesti i njena ekstremna personalizacija odnosno činjenica da je u potpunom vlasništvu svog osnivača, vođe i donatora Andreja Babiša. Slična, ali ne i identična situacija može se vidjeti na primjerima francuskog Nacionalnog okupljanja i mađarskog Fidesza.

²⁰ <https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/par-slov-o-ano/>

6. Komparativna analiza populističkih stranaka

Nakon navođenja i detaljne analize reprezentativnih stranaka tipologija Šalaja i Grbeše te DEMOS projekta, kao dvije temeljne tipologije ovoga rada, potrebno je napraviti i komparativnu analizu istih. S obzirom da je tipologija DEMOS projekta najrecentnija te ujedno i najreprezentativnija, navedena komparativna analiza odnosit će se specifično na onu provedenu od strane DEMOS projekta, ali će i uključivati pojedine detalje iz radova drugih autora. Kako bi se jasno i precizno prikazala komparativna analiza europskih populističkih stranaka prema DEMOS projektu, potrebno je navesti i odabrana tematska područja koja mogu pomoći u analizi sličnosti i razlika pojedinih populističkih stranaka (DEMOS, 2020). Odabrana tematska područja odnose se na:

- a) Opći odnos prema standardnom teoretskom okviru populizma
- b) Pitanje vodstva
- c) Dihotomija između desnih i lijevih populističkih stranaka
- d) Povijest populističkih stranaka
- e) Pitanje uspjeha populističkih stranaka

Nakon toga, potrebno je navesti te tablično prikazati i opisati četiri odabrane dihotomije, putem kojih će se sustavno moći odgovoriti na dva istraživačka pitanja u radu. Četiri navedene dihotomije tiču se odnosa:

- a) inkluzivnost / ekskluzivnost
- b) autoritarnost / neautoritarnost
- c) jaki nativizam / slabi nativizam
- d) radikalno demokratski / urotnički

6.1. Analiza tematskih područja

Kvalitativna tekstualna analiza odnosi se na detaljan opis specifičnih jedinica teksta, koje u ovom slučaju predstavljaju pet odabranih tematskih područja za svaku pojedinu populističku stranku. Prva i najopćenitija razina komparativne analize europskih populističkih stranaka vezana je uz pitanje koliko se navedene populističke stranke uklapaju u onu osnovnu definiciju populizma. Da se podsjetimo, osnovna i široko prihvaćena definicija populizma dolazi od nizozemskog politologa i teoretičara Casa Muddea, a glasi: „Populizam je tankocentrična ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine, običan narod i korumpiranu

elitu, a politika bi trebala biti izraz volje naroda odnosno *volonté générale*“ (2004: 543). Ova minimalistička definicija nastoji prikazati ljude kao prirodno i moralno suverene, dok elite prikazuje kao aktere koji žele lišiti narod svih političkih i drugih prava. Drugim riječima, ova definicija populizma ističe dihotomiju „mi protiv njih“ odnosno „naše i njihovo“, gdje se upravo pojmovi „mi i vi“ mogu definirati na različite načine. Upravo je ovo temeljni element svake od 17 navedenih populističkih stranaka te osnova svakog populističkog pokreta općenito. Neupitno je postojanje koncepta „mi i oni“ u svakom populističkom pokretu, međutim, definicija istog razlikuje se od stranke do stranke. Tako je u većini slučajeva koncept „mi“ definiran etnički (npr. AFD, FN/RN, DPP), ali ponekad i nije (npr. češki ANO, francuski FI, Syriza, talijanski M5S). U ovoj analizi također je vidljivo da je koncept „mi“ definiran puno konkretnije nego koncept „oni“, što se može analizirati iz već spomenute horizontalne i vertikalne razine tumačenja pojma „opasni drugi“ (Šalaj, 2018: 121-126; Mudde i Kaltwasser, 2017; Canovan, 1999). Često su „oni“ strani akteri poput Europske unije ili imigranata (npr. UKIP, DPP, AFD), ali ponekad su i domaći, poput lokalnih „korumpiranih“ političara i elita (npr. češki ANO, FI, slovački SR). Također, može postojati i kombinacija obje varijante (Syriza, Fidesz, PiS) (DEMOS, 2020: 14).

Drugo, važna komponenta populizma jest postojanje karizmatškog vođe. Populizam je sam po sebi neinstitucionalan pojam te umjesto institucionalnih veza favorizira osobne odnose, posebice one između naroda i vođe, u kojima vođa vodi glavnu ulogu u personificiranju volje naroda. Tako je u nekim slučajevima jasna vitalna uloga vođe, gdje vođa predstavlja stranku, a stranka vođu: Farage – UKIP, Orbán – Fidesz, Erdoğan – AKP, Kaczyński – PiS, Tsipras – Syriza, Babiš – ANO te Salvini – Lega Nord.

Treći aspekt odnosi se na klasičnu političku dihotomiju lijevo-desno. Ovdje je vidljivo kako je velika većina populističkih stranaka naklonjena onoj desnoj struji, dok samo nekoliko slučajeva predstavlja lijevi populizam (Syriza, FI, Podemos). S druge strane, neke se stranke pokušavaju locirati u sami centar (litavski TT te slovački SR) ili odbijaju bilo kakvo ideološko orijentiranje na ljestvici lijevo-desno (češki ANO).

Povijest populističkih stranaka predstavlja četvrto relevantno tematsko područje. Analizirajući ovaj čimbenik vidljivo je kako su europske populističke stranke uglavnom novonastale političke stranke, uz stranke Nacionalno okupljanje (1972.) te Fidesz (1988.) kao dva izuzetka, te nekoliko stranaka nastalih 90-ih godina (UKIP, DPP, SNSD i FN/RN). Ostale spomenute stranke nastale su u 21. stoljeću dok su neke od njih osnovane tek prije nekoliko godina (ANO, AFD, SR, FI). Također, u nekoliko slučajeva stranke su tek u svojim kasnijim

fazama postale populističkog te radikalno desnog karaktera (Fidesz, SNSD) dok su neke već u svom početku bile radikalne (FN/RN).

Posljednji element koji se može navesti jest uspjeh populističkih stranaka. U velikom broju slučajeva populističke stranke uglavnom ne uspiju pridobiti veći broj glasova, međutim, postoje zemlje u kojima su populističke stranke ipak izborile vlast: Češka (ANO), Mađarska (Fidesz), Poljska (PiS), Grčka (Syriza), BiH (SNSD) te Turska (AKP). U drugim slučajevima populističke stranke nisu uspjele doći na vlast, ali su uspjele formirati vladu ili ući u koaliciju s drugim strankama (Lega Nord, M5S, litavski TT). Nadalje, postoji i slučaj gdje stranka nije došla na vlast, ali je dobila veliku podršku birača te sudjelovala u podržavanju vlade (DPP) (DEMOS, 2020).

6.2. Analiza deskriptivnih dihotomija

Četiri navedene dihotomije predstavljaju osnovne populističke karakteristike po kojima se precizno mogu prikazati sličnosti i razlike 17 europskih populističkih stranaka.

Tablica 6. Tablični prikaz deskriptivnih dihotomija populizma (2020)

	Uključi vost	Isključi vost	Autorit arizam	Ne autorit arizam	Jaki nativizam	Slabi nativizam	Radikalno demokratski	Urotnički
AfD		x	x		x			x
DPP		x		x	x			x
UKIP		x	x		x			x
FN/RN		x	x		x			x
LN		x	x		x			x
VOX		x	x		x			x
FI	x			x		x	x	
Podemos	x			x		x	x	
Syriza	x			x		x	x	
Fidesz		x	x		x			x
PiS		x		x	x			x
SNSD		x		x	x			x

AKP		x	x			x		x
ANO		x		x		x	x	
SR		x		x		x	x	
TT		x		x		x		x
M5S	x			x		x	x	

Izvor: DEMOS (2020)

6.2.1. Inkluzivnost ili ekskluzivnost

Počevši s prvom dihotomijom između inkluzivnog (uključujućeg) i ekskluzivnog (isključujućeg) populizma, u tablici 7 (Tablični prikaz deskriptivnih dihotomija populizma) vidljivo je kako radikalno desne populističke stranke u svom ponašanju pokazuju snažne elemente isključujućeg populizma. Tako primjerice stranka Narodno okupljanje ima izrazito negativne stavove po pitanju islama te izbjeglica pridošlih iz Afrike i Bliskog istoka. Poput AFD-a i DPP-a, većina stranaka radikalno desnog populizma nastoji provesti reformu kojom bi se imigracija eliminirala ili u najboljem slučaju regulirala (Reuters, 2021).²¹ Slična je situacija i sa strankama poput VOX-a i Lega Norda koje svoju islamofobiju i ksenofobiju provode, kako oni navode „za dobrobit domaćeg stanovništva“.

S druge strane, radikalno lijeve populističke stranke okarakterizirane su inkluzivnim odnosno uključujućim populizmom. Poput radikalno desnih pokreta, ovaj tip populizma također nastoji braniti narod od elita, međutim, u koncept „naroda“ stranke ovog tipa uključuju i migrante, manjine te ostale ne privilegirane članove društva.

Treći analizirani tip populizma (neliberalne populističke stranke) svoju ekskluzivnost temelji na stavu kojeg ima prema liberalnom poretku. Stranke predstavnice ovog tipa su Fidesz, PiS te AKP, a zajednička karakteristika svih navedenih stranaka jest njihovo desničarsko shvaćanje koncepta naroda i opasnosti kojeg „opasni drugi“ mogu po njega imati.

Zaključno, slučaj antiestablišment stranaka zasigurno slovi kao najkompliciraniji po pitanju dihotomije inkluzivnost-ekskluzivnost. Naime, s obzirom da su stranke poput slovačkog SR-a i češkog ANO-a prvenstveno tehnokratske, privatne i personificirane političke stranke, nedostaje im onaj anti-elitistički apel „iz naroda“. Tako primjerice slovačka stranka

²¹ <https://www.reuters.com/world/europe/frances-le-pen-proposes-referendum-immigration-if-elected-president-2021-09-27/>

SR (Mi smo obitelj) u svom stranačkom programu imigraciju ni ne smatra važnom temom (CSES /ISSP 2016, cit. prema DEMOS, 2020). Međutim, s obzirom da se većina antiestablišment stranaka nalazi u poprilično konzervativnim zemljama, javno mnijenje dirigira stranačkom antiimigrantskom retorikom te su stoga stranke prikazane kao ekskluzivne odnosno isključive.

6.2.2. Autoritarnost ili neautoritarnost

Druga dihotomija također se odnosi na klasičnu podjelu lijevo-desno, međutim, u znatno manjoj mjeri nego prijašnja. Dihotomija autoritarnost / neautoritarnost naglasak stavlja na odnose prema demokraciji. U radikalne primjere stranaka u bliskoj vezi s autoritarnosti mogu se navesti Narodno okupljanje, Lega Nord, UKIP i VOX. Narodno okupljanje okarakterizirano je autoritarnom strankom zbog prevelikog utjecaja vođe, ali i zbog svoje fašističke povijesti, čije su politike i danas ostale zastupljene unutar stranke. Lega Nord s druge strane predstavlja klasični primjer radikalno desne populističke stranke koja svoj identitet temelji na etnicitetu. Također, politike UKIP-a i VOX-a po pitanju imigracije i prava manjina zasigurno predstavljaju primjere narušavanja liberalne demokracije (DEMOS, 2020). Od ostalih radikalno desnih populističkih stranaka, AFD je prikazan kao granični slučaj koji naginje autoritarizmu dok je danski DPP prikazan kao tipični primjer stranke socijalno-liberalnog „nordijskog populizma“ (nordics.info, 2020).²²

Od stranaka radikalno lijevog populizma, važno je spomenuti kako ni u jednom pokretu nije prisutna ideja autoritarnosti, međutim, sve tri stranke (Syriza, Podemos i Nepokorena Francuska) kritične su prema većini demokratskih institucija te žele obnoviti odnose između naroda i vlasti (npr. putem izravne demokracije).

Neliberalne populističke stranke također pokazuju različite rezultate. S jedne strane stranke Orbána i Erdoğana pokazuju značajne karakteristike autoritarnosti, posebice zbog uloga koje imaju u Mađarskoj i Turskoj te retorikama koje temelje na konceptu nacije. S druge strane, poljska stranka PiS svoj stranački program prvenstveno temelji na kršćanskim vrijednostima i konzervativizmu, što se ne može svrstati pod elemente autoritarnosti. Slično tome, Savez nezavisnih socijaldemokrata BiH u svom programu poziva na mir i društvo blagostanja, kao i na demokraciju i vladavinu prava, međutim, agresivna retorika i jačanje

²² <https://nordics.info/show/artikel/democracy-in-the-shadow-of-populism-is-there-a-nordic-way-out>

uloge Milorada Dodika u posljednjih par godina zasigurno bi moglo pomaknuti stranku prema strani autoritarizma.

S obzirom da su antiestablišment stranke uglavnom „lišene“ podjele na lijevo-desno, dihotomija autoritarnost-neautoritarnost za pokrete unutar ovog tipa populizma irelevantnog su značaja. Tehnokratski ili gotovo poslovni način upravljanja ovim strankama omogućuje istima da se ne zamaraju ideološkim pitanjima, već da svoj fokus stave na druga, sebi važnija pitanja.

6.2.3. Jaki nativizam ili slabi nativizam

Dihotomija koja se odnosi na jaki nativizam vezana je za radikalnu ultranacionalističku ideologiju, dok slabi nativizam označava umjerenije stavove bliže političkom centru. Prema ovoj dihotomiji vidljivo je kako radikalno desne populističke stranke u svom djelovanju prikazuju jake nativističke tendencije. Ovo je vidljivo po snažnim anti-imigrantskim stavovima svake pojedine radikalno desne populističke stranke. S druge strane, lijeve populističke stranke zbog svojih inkluzivnih odnosno uključujućih tendencija nisu okarakterizirane da promoviraju nativističke ideje.

Neliberalni populistu u ovom aspektu koriste iznimno jaku nativističku retoriku. To je povezano s njihovim postkomunističkim nasljeđem i snažnim etničkim nacionalizmom koji je nakon pada komunizma postao ključni dio političkih sustava država srednjoistočne i jugoistočne Europe. Za bosanskohercegovački SNSD nativizam je ključna karakteristika stranačkog „populističkog nacionalizma“. Slično tome, Fidesz je postao sve radikalniji u promoviranju vlastitog „paternalističkog populizma“ koji se temelji na jasnom nativizmu povezanom s ekonomskom kontrolom države. Nadalje, poljski Zakon i pravda homogenizirao je čitavi poljski kulturni narativ te teži promicanju nacionalnog konzervativizma. Posljednji primjer neliberalnih populista je turska stranka AKP, koja nema jasno definiranu ideološku jezgru, već svoj populizam kombinira s elementima islama (DEMOS, 2020: 17).

Antiestablišment stranke, kao i u slučaju dihotomije autoritarnost / neautoritarnost, pokazuju nezainteresiranost s pojmom nativizma u svojim programima. Kao što je već spomenuto, ovakve stranke prvenstveno su tehnokratskog odnosno poslovnog oblika te u svojim stranačkim programima nastoje odbijati povezati se s lijevom ili desnom političkom strujom.

6.2.4. Radikalna demokracija ili urotnički populizam

Posljednja deskriptivna dihotomija odnosi se na to kako populisti tumače suvremeni društveno-ekonomski i politički kontekst te kako ga oni žele promijeniti. S jedne strane nalaze se radikalni demokratski populisti koji, sudeći po samom imenu, ne vjeruju liberalnim institucijama te promiču izravnu demokraciju kao rješenje. S druge strane navode se urotnički ili zavjerenički populisti koji u svojim definicijama liberalne demokracije često nalaze urotnička rješenja ili postojanja teorija zavjera. Prema ovoj analizi, svih 6 radikalno desnih populističkih stranaka pripadaju skupini urotničkog populizma, gdje je vidljiva jasna kritika i postojanje zavjera u Europskoj uniji i ostalim međunarodnim organizacijama.

Suprotno tome, radikalno lijeve populističke stranke tipičan su primjer radikalne demokracije. Naime, pokreti Syriza, Podemos i Nepokorena Francuska svoju najveću podršku dobili su za vrijeme ekonomskih ili drugih kriza te su svoje programe temeljili na želji da „vrate demokraciju narodu“, usvajanjem raznih anti-globalizacijskih i anti-kapitalističkih agenda.

Za neliberalne populiste, urotnički populizam predstavlja jednu od osnovnih značajki sve četiri analizirane stranke. Tako se može navesti slučaj Georgea Sorosa i međunarodnih elita po pitanju Fidesza, narativ nacionalne tragedije u Smolensku za PiS, muslimanskoj opasnosti u Bosni za SNSD te zavjeri sekularnih elita u Turskoj za Erdoğanovu stranku AKP.

Zaključno, iz navedene analize stranaka može se pretpostaviti kako će jedna od temeljnih karakteristika antiestablišment stranaka biti njihov apel za unapređenje nefunkcionalnih i zastarjelih institucija liberalne demokracije. Prema ovom gledištu, navedene stranke nastoje promovirati izravnu (SR) ili participativnu demokraciju (M5S, ANO). U ovom tipu populizma jedinu izliku predstavlja litavska stranka Zakon i red, koja ima relativno slabo naglašenu ideologiju, ali po nekim elementima zagovara razne zavjere o imigrantima, napadima na kršćanske vrijednosti i utjecajima „rodne ideologije“ (DEMOS, 2020: 17-18)

Temeljeno na navedenim varijablama iz ovoga dijela rada, može se reći kako postoje opće karakteristike za četiri različite vrste populizma, kategorizirane prema 17 analiziranih populističkih pokreta:

- a) Radikalno desničarske populističke stranke, isključivog i autoritarnog karaktera sa snažnom nativističkom privlačnošću uz korištenje raznih urotničkih objašnjenja liberalne demokracije

- b) Radikalno lijeve populističke stranke, uključivog i neautoritarnog karaktera sa slabo naglašenim nativizmom uz korištenje radikalno demokratskog pristupa
- c) Neliberalne populističke stranke, isključivog karaktera sa snažnom nativističkom privlačnošću uz korištenje urotničkih objašnjenja liberalne demokracije
- d) Antiestablišment populističke stranke, neautoritarnog karaktera sa slabom nativističkom privlačnošću uz tendenciju korištenja radikalno demokratskog pristupa (isključujuća varijabla zbog nedostatka ideologije)

Kvalitativna tekstualna te komparativna analiza populističkih stranaka ove tipologije poslužila je za davanje odgovora na dva temeljna istraživačka pitanja s početka rada: je li populizam univerzalan fenomen ili se može razlikovati prema različitim tipovima populizma?;- i -koje su sličnosti i razlike u tipologiji populističkih stranaka? Odgovor na prvo pitanje može se pronaći u gotovo svakom radu obrađenom u ovome tekstu. „Gledajući unatrag na analizirane europske populističke stranke možemo sažeti da ne postoji jedan europski populizam. Umjesto toga, vidimo pojavu raznih varijacija populizma“ (DEMOS, 2020: 15). Ovo se može potvrditi i riječima Casa Muddea da „ne postoji nešto poput „jedinственe“ populističke ideologije, niti postoji samo jedna vrsta populističkog vođe ili organizacije. Populizam se može očitovati na različite načine, s različitim vođama i organizacijama koje naglašavaju različita pitanja i usvajaju različite strategije“ (Mudde, 2019: 2). Vezano za drugo pitanje, tumačenje prethodnih poglavlja i naposljetku tablični prikaz deskriptivnih dihotomija 17 analiziranih populističkih stranaka jasno je navelo činjenicu da populizam nije isti za svaku državu ili čak za svaku populističku stranku. Postoji niz varijabli i karakteristika po kojima populizam može varirati u svojim oblicima. Zaključno, populizam sam po sebi jest univerzalan pojam, u smislu da je zastupljen u mnogo različitih zemalja diljem svijeta, međutim, njegovo značenje i tumačenje mogu varirati ovisno o jedinstvenim političkim i društvenim uvjetima svake zemlje.

7. Zaključak

Osnovni cilj ovoga diplomskog rada je detaljno analizirati pojam populizma, prikazati niz aktualnih tipologija populizma te zaključno s tim odabrati i analizirati najrelevantniju i najrecentniju tipologiju populističkih stranaka. Kao dvije najrelevantnije tipologije populizma spominju se i analiziraju tipologije Šalaja i Grbeše te tipologija DEMOS projekta. S obzirom da je DEMOS tipologija populističkih stranaka ujedno i najrecentnija te najaktualnija, upravo je ona odabrana kao temeljna tipologija ovog diplomskog rada.

Nadalje, kroz rad se, bez sumnje, pokazuje kako je fenomen populizma poprilično promjenjiv pojam koji, ovisno o povijesnom, političkom i kulturnom kontekstu, varira od stranke do stranke, kao i od države do države. S tim u vezi, u ovome radu prikazano je i kako fenomen populizma nije nužno zaseban pojam, već više različitih varijanti, od kojih svaka ima duboko različite političke posljedice. Shodno tome, populizam uvijek koegzistira s nizom različitih „domaćinskih“ ideologija, koje značajno utječu na to kakvog će utjecaja populizam imati na demokraciju. Ovo je naravno dokazano analizom reprezentativnih slučajeva zasebnih populističkih stranaka, kao i opisom tipologija Šalaja i Grbeše te DEMOS projekta. Prva tipologija fokus stavlja na ideološku podjelu lijevo-centar-desno dok je naglasak druge tipologije stavljen primarno na odnos populističkih stranaka prema elitama ili „opasnim drugima“. Ovo je prikazano u dijelu rada koji se odnosi na usporedbu tipologija populizma. Navedeno poglavlje predstavlja kratki pregled dvije najvažnije tipologije korištene u radu te ukratko objašnjava temeljne karakteristike po kojima se navedene tipologije različitih autora razlikuju.

U dijelu rada koji se tiče komparativne analize populističkih stranaka, DEMOS tipologija opisuje i odabrana tematska područja koja pomažu u analizi sličnosti i razlika navedenih stranaka. Ova tematska područja tiču se pitanja općeg odnosa prema standardnom definiranju populizma, vodstva, dihotomije između desnih i lijevih populističkih stranaka, povijesti populističkih stranaka te pitanja uspjeha istih. Nadalje, da bi se mogla provesti jasna i precizna komparativna analiza populističkih stranaka, u radu je bilo potrebno navesti četiri osnovne populističke dihotomije, putem kojih se istovremeno odgovorilo na istraživačka pitanja. Četiri populističke dihotomije tiču se odnosa inkluzivnost / ekskluzivnost, autoritarnost / neautoritarnost, jaki nativizam / slabi nativizam te radikalno demokratski / urotnički populizam. Putem kvalitativne tekstualne i tablične analize (*Tablica 6.*) pokazali su se sljedeći rezultati: desne populističke stranke okarakterizirane su kao isključive i autoritarne sa snažnim nativizmom i urotničkim populizmom; lijeve populističke stranke okarakterizirane

su kao uključive i neautoritarne sa slabim nativizmom i radikalnim demokratskim pristupom; neliberalne populističke stranke okarakterizirane su kao isključive stranke sa snažnim nativizmom i urotničkim populizmom; antiestablišment stranke okarakterizirane su kao neautoritarne sa slabim nativizmom i radikalnim demokratskim pristupom. Obradom i prikazom spomenutih rezultata potvrdila se hipoteza iz početnog dijela rada, pa se tako može zaključiti kako populizam nije nužno samo antiestablišmentski pokret, već u svom korijenu sadrži elemente koji se razlikuju između više tipova populizma.

S obzirom na sve navedeno, mora se još navesti kako važnost ovoga rada leži u tome što on svakako može poslužiti kao izvor koji bi obuhvaćao a) jasnu i preciznu definiciju populizma b) detaljne varijacije i oblike populizma prema kriterijima relevantnih autora i c) najaktualniju tipologiju populizma na primjeru 17 najrelevantnijih europskih populističkih stranaka. Fenomen populizma predstavlja se kao iznimno kompleksan i različit pojam te kao takav mora biti analiziran iz raznih perspektiva i gledišta, što otvara brojne mogućnosti za buduća istraživanja vezana za ovaj pojam, a ovaj rad čini solidnom bazom informacija za ista.

8. Popis literature

Knjige i članci

1. Akkerman, Agnes, Mudde, Cas i Zaslove, Andrej (2014). How populist Are The People? Measuring Populist Attitudes in Voters. ECPR Press, 1-30.
2. Albertazzi, Daniele i McDonnell, Duncan (2008). *The Sceptre and the Spectre*. U D. Albertazzi i D. McDonnell u *Twenty-first century populism: The Spectre of Western European democracy*, New York: Palgrave.
3. Albertazzi, Daniele i McDonnell, Duncan (2018). *Populists in Power*. Routledge.
4. Andersen, Jørgen Goul (2003). The Danish People's Party and new cleavages in Danish politics. Aalborg University, 1-22.
5. Bergh, Andreas i Karna, Anders (2020). *Globalization and populism in Europe*. Public Choice, 189(1), 51-70.
6. Bugarić, Bojan (2019). *Could Populism Be Good for Constitutional Democracy?* Annual Review of Law and Social Science, 15(18), 41-58.
7. Canovan, Margaret (1981). *Populism*. Harcourt Brace Jovanovich.
8. Canovan, Margaret (1999). Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies*, 47(1), 2–16.
9. Deiwiks, Christa (2009). Populism. Living reviews in democracy, 1-9.
10. Elchardus, Mark i Spruyt, Bram (2016). Populism, persistent republicanism and declinism. An empirical analysis of populism as a thin ideology. *Government and Opposition*, 51(1), 111-133.
11. Fukuyama, Francis (2019). Fukuyama replies. *Foreign Affairs*, 98(2), 168–170.
12. Genga, Nicola (2013) The Front National and the national-populist right in France. U: Giusto, Hedwig i dr. (ur) *The Changing Faces of Populism: Systemic Challengers in Europe and the U.S.* Bruxelles. FEPS – Foundation for European Progressive Studies, 69-86.
13. Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2018). *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. *Političke perspektive*, 8 (3).
14. Hameleers, Michael (2018). A Typology of Populism: Toward a Revised Theoretical Framework on the Sender and Receiver Side of Communication. *International Journal of Communication*, 2171-2190.

15. Jagers, Jan i Walgrave, Stefaan (2007). Populism as political communicatoopn style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3), 319-345.
16. Jansen, Robert S. (2011). Populist mobilization: A new theoretical approach to populism. *Sociological Theory*, 29(2), 75–96.
17. Judis, John B. (2016). *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics*. Columbia Global Reports, 1-152.
18. Jungar, Ann-Catherine (2013). Populism in the Nordic countries: New voices old roots. U: Giusto, Hedwig i dr. (ur) *The Changing Faces of Populism: Systemic Challengers in Europe and the U.S.* Bruxelles. FEPS – Foundation for European Progressive Studies, 255-266.
19. Kazin, Michael (2004). *The Populist Persuasion: An American History*. Basic Books, 1-15.
20. Kulenović, Enes (2021). What is Wrong with Populism?. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 18 (1), 325-342.
21. Laclau, Ernesto (2005). *On Populist Reason*. Verso.
22. Mény, Yves i Surel, Yves (2000). *Democracies and the Populist Challenge*. Palgrave Macmillan.
23. Mény, Yves i Surel, Yves (2002). The Constitutive Ambiguity of Populism. U Mény, Yves i Surel, Yves. *Democracies and the Populist Challenge*, London: Macmillan.
24. Mouffe, Chantal (2018). *For a Left Populism*. Verso, 31(4), 1-116.
25. Mudde, Cas (2002). *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester University Press, 1-23.
26. Mudde, Cas (2004). *The Populist Zeitgeist*. *Government and Opposition*, 39 (4), 541-563
27. Mudde, Cas (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press, 1-34.
28. Mudde, Cas (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press, 1-131.
29. Mudde, Cas (2019). *The Far Right Today*. Polity Press, 1-12.
30. Mudde, Cas (2021). *Populism in Europe: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism (The Government and Opposition/Leonard Schapiro Lecture 2019)*. *Government and Opposition*, (56), 577-597.
31. Müller, Jan-Werner (2016). *What is Populism?* University of Pennsylvania Press, 1-32

32. Ramiro, Luis (2017). Radical-left populism during the Great Recession. Podemos and its competition with the established radical left. *Political Studies*, 65(15), 108-126
33. Rooduijn, Matthijs (2017). What united the voter base of populist parties? Comparing the electorates of 15 populist parties. *European Political Science Review*.
34. Stavrakakis, Yannis i sur. (2018). *Populism, anti-populism and crisis*. Contemporary political theory, 17(1), 4-27.
35. Šalaj, Berto (2012). Suvremeni populizam. Anali Hrvatskog politološkog društva, 9 (1), 21-49.
36. Šalaj, Berto i Marijana Grbeša (2017). Što je populizam i kako ga istraživati? Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 26(3): 321-340.
37. Taggart, Paul (1995). *New populist parties in Western Europe*. West European Politics, 18 (1), 34-51.
38. Taggart, Paul (2000). *Populism*, Buckingham: Open University Press.
39. Taggart, Paul (2002). Populism and the Pathology of Representative Politics, u Mény Yves i Surel, Yves. *Democracies and the Populist Challenge*, London: Palgrave
40. Taguieff, Pierre-André (2004). *Populism and the Mirror of Democracy*. Verso, 1-84.

Internetske stranice

1. Abouthungary.hu (2021) Govor u Ószödu <https://abouthungary.hu/blog/the-oszod-speech-an-anniversary-of-a-shameful-moment-in-recent-history-and-a-reminder-of-the-dangers-of-poor-leadership-60ae60c121038> Pristupljeno 14. travnja 2023.
2. Anobudelip.cz (2023) Program ANO pokreta <https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/par-slov-o-ano/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
3. Britannica.com (2023) Beppe Grillo <https://www.britannica.com/biography/Beppe-Grillo> Pristupljeno 14. travnja 2023.
4. Danksfolkeparti.dk (2023) Danska narodna stranka <https://danskfolkeparti.dk/nyheder#politiske-udspil> Pristupljeno 14. travnja 2023.
5. Demos-h2020 (2020) Tipologija populističkih stranaka <https://demos-h2020.eu/en/demos-identifies-four-types-of-populism-in-european-political-parties> Pristupljeno 14. travnja 2023.
6. Euractiv.com (2019) Grčki konzervativci <https://www.euractiv.com/section/elections/news/conservatives-sweep-greek-vote-out-leftist-syriza/> Pristupljeno 14. travnja 2023.

7. En.wikipedia.org (2023) Sinkretička politika https://en.wikipedia.org/wiki/Syncretic_politics Pristupljeno 14. travnja 2023.
8. Fidesz-eu.hu (2023) Fidesz <https://fidesz-eu.hu/en/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
9. Forbes.com (2023) Andrej Babiš <https://www.forbes.com/profile/andrej-babis/?sh=2e01510221ee> Pristupljeno 14. travnja 2023.
10. Hrw.org (2017) Francuski predsjednički izbori 2017. <https://www.hrw.org/blog-feed/french-presidential-election-2017> Pristupljeno 14. travnja 2023.
11. Hungarytoday.hu (2019) Orbanov program u 7 točaka protiv migracije <https://hungarytoday.hu/orban-launches-fidesz-ep-campaign-7-point-programme-against-migration/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
12. Laec.fr (2023) Nepokorena Francuska <https://laec.fr/sommaire> Pristupljeno 14. travnja 2023.
13. Lemonde.fr (2022) 50 godina na francuskoj krajnjoj desnici: Kako je Front National postao Rassemblement National https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2022/10/09/50-years-on-the-french-far-right-how-the-front-national-became-the-rassemblement-national_5999699_5.html Pristupljeno 14. travnja 2023.
14. Melenchon2022.fr (2022) Program Jean-Luca Melenchona <https://melenchon2022.fr/programme/version-courte/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
15. Nordics.info (2020) Demokracija u sjeni populizma – Nordijski izlaz? <https://nordics.info/show/artikel/democracy-in-the-shadow-of-populism-is-there-a-nordic-way-out> Pristupljeno 14. travnja 2023.
16. Politico.eu (2015) Grčka legalizacija istospolnih partnerstva <https://www.politico.eu/article/greece-civil-unions-vote-parliament-lgbti-bill/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
17. Reuters.com (2021) Le Pen predlaže referendum o imigraciji ako bude izabrana za predsjednicu <https://www.reuters.com/world/europe/frances-le-pen-proposes-referendum-immigration-if-elected-president-2021-09-27/> Pristupljeno 14. travnja 2023.
18. Syriza.gr (2015) Syriza <https://www.syriza.gr/page/about-syriza.html> Pristupljeno 14. travnja 2023.
19. Theguardian.com (2022) Francusko krajnje desno Nacionalno okupljanje bira novog predsjednika nakon Le Pen <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/05/frances->

[far-right-party-rn-elects-new-president-to-replace-le-pen](#) Pristupljeno 14. travnja 2023.

20. Theloop.ecpr.eu (2022) <https://theloop.ecpr.eu/whatever-happened-to-the-italian-five-star-movement/> Pristupljeno 14. travnja 2023.

Sažetak

Vrste populističkih stranaka u Europi: komparativna analiza

Iako se tvrdi da predstavlja glas običnih ljudi, populizam također može predstavljati i potencijalnu prijetnju demokraciji. Ovaj rad bavi se komparativnom analizom populističkih stranaka i njihovih tipologija u Europi. Osnovni cilj rada jest detaljno objasniti pojam populizma, prikazati niz aktualnih tipologija populizma te zaključno s tim, odabrati te analizirati najrelevantniju i najrecentniju tipologiju populističkih stranaka. Počinje se od temeljitog opisa nekih od najvažnijih teorija i definicija populizma različitih autora. Pretpostavlja se kako populizam nije nužno samo antiestablišmentski pokret, već u svom korijenu sadrži elemente koji se razlikuju između više tipova populizma. Shodno tome, analizom tipologija populizma pokazuju se osnovne razlike između dvije zasebne tipologije populizma. Kako bi se još dublje ušlo u temu populizma, opisuju se reprezentativni slučajevi stranaka na individualnoj razini. Analiza reprezentativnih stranaka potrebna je da bi se dokazalo kako populizam utječe na unutarnju strukturu političkih stranaka te kakav utjecaj ima na oblikovanje politika istih. Komparativna analiza populističkih stranaka predstavlja središnji dio rada, a odnosi se na uspoređivanje osnovnih elemenata političkih pokreta, putem kvalitativno tekstualne i tablične analize DEMOS projekta. Pomoću četiri dihotomije: inkluzivnost / ekskluzivnost, autoritarnost / neautoritarnost, jaki nativizam / slabi nativizam te radikalno demokratski / urotnički populizam nastoji se klasificirati i kategorizirati 17 europskih populističkih stranaka.

Ključne riječi: komparativna analiza, tipologija populističkih stranaka, antiestablišment, DEMOS projekt, urotnički populizam

Summary

Types of populist parties in Europe: A comparative analysis

Although it is claimed to represent the voice of ordinary people, populism can also pose a potential threat to democracy. This paper deals with a comparative analysis of populist parties and their typologies in Europe. The main goal of the paper is to explain in detail the concept of populism, present a range of current typologies of populism, and ultimately, select and analyze the most relevant and recent typology of populist parties. It starts with a thorough description of some of the most important theories and definitions of populism by different authors. It is assumed that populism is not necessarily just an "anti-establishment" movement, but it contains elements that vary among multiple types of populism. Accordingly, an analysis of the typologies of populism demonstrates the basic differences between two distinct typologies of populism. To delve even deeper into the topic of populism, representative cases of parties at the individual level are described. An analysis of representative parties is necessary to demonstrate how populism affects the internal structure of political parties and the influence it has on shaping their policies. The comparative analysis of populist parties is the central part of the paper and refers to the comparison of basic elements of political movements through qualitative textual and tabular analysis of the DEMOS project. Using four dichotomies: inclusiveness/exclusiveness, authoritarianism/non-authoritarianism, strong nativism/weak nativism, and radically democratic/conspiratorial populism, 17 European populist parties are classified and categorized.

Keywords: comparative analysis, typology of populist parties, anti-establishment, DEMOS project, conspiratorial populism